

TAURINUS ISTVÁN

PARASZTI HÁBORÚ

FORDÍTOTTA
GERÉB LÁSZLÓ

Taurinus István: Paraszti háború című munkájának eredeti címe:
Stauromachia id est Cruciatorum Servile Bellum.
A fordítás alapjául az 1519-ben Bécsben megjelent első kiadás szolgált.

TARTALOM

Taurinus István ajánlása

Első könyv

Második könyv

Harmadik könyv

Negyedik könyv

Ötödik könyv

Taurinus és a Paraszti háború
írta Geréb László

TAURINUS ISTVÁN

a Főnséges Fejedelmi Úrnak, György Brandenburgi örgróf Úrnak
a Fölséges fejedelem,
Lajos, Magyar- és Csehország stb.
hatalmas Királya
méltó Gyámjának stb.
az ő dicső Urának alázatosan ajánlja magát

Főnséges Fejedelem! Midőn az elmúlt esztendőkből az én legkegyelmesebb főtisztelendő uramnál, Thurzó János boroszlói püspök úrnál sokratesi lakomára voltam hivatalos, Vilharticz Vencel jogtudóssal, ezzel az elmés, tréfás emberrel és más némely házanépével együtt, úgy fordult a szó, hogy Rólad beszélgettünk, Főnséges Fejedelem, meg az úgynevezett kuruc háborúról. Ekkor az én uram azt mondotta, hogy felette érdekli a dolog, tudni kívánja, minő ösztökére, minő sorstól indítatva és végül mi okból indultak fel a magyar parasztok, hogy az ország nemessége ellen ország-világ színe előtt fegyvert fogjanak. Hallotta ugyanis, hogy Tefőnséged ama időkben sok kárt szenvedett tőlük. Én azonban számos okból inkább hallgatni akartam, semhogy oktalanul sokat fecseggjek. A főtisztelendő uraság méltán parancsolhatott volna velem, de ő kiváló embersége és jósága szerint kegyesen ösztökélt, hogy röviden, a magam módján írjam meg a népi dühkitörésnek elejét és végét és mindazt, amit elkövettek írásomat pedig mihamarabb bocsássam közre.

Ezért hát én, aki számos okból elsősorban Tefőnségednek, továbbá az egész Thurzó-háznak teljességgel lekötöztetve vagyok, a rám bízott feladatnak készörömet megfeleltem sőt, vendégszerető házigazda módján, aki szállást kérő barátját, mielőtt útnak bocsátaná, még alaposan meg is traktálja, még sokkalta többet cselekedtem írásommal. Öt könyvet írtam ugyanis hexameteres versekben, s ezt szent nevednek ajánlom. Vajha ez méltó lenne irántam való érdemeihez, vagy irántad való tiszteletemhez! Mert hát mondom: ezek az én semmiségeim nem állják ki a szigorú bírálatot, sőt a legelemibb írásművészetnek sem felelnek meg egészen.

Múltkor ugyanis, amikor az esztergomi udvarban időztem, annyira igénybe vett a bíróságnál folyó szüntelen lármás patvarkodás, meg az én uram, Tamás esztergomi bíboros, apostoli legátus úr iránt való elkerülhetetlen szolgálatom, hogy e nagy úr színe előtt tapodtat sem távozhattam. Ezért az udvarbeliek hangos sokasága közepett, lopva kellett átfutnom némely könyveket és a maradék éjszakai órácskák alatt, kormos lámpa mellett jegyezgettem egyet-mást, a kijegyzéseket rendbe szedtem, úgy dolgoztam fel a rendbeszedetteket. Midőn azután e munkámat - melyet Stauromachiának, Paraszti háborúnak neveztem el - már majdnem bevégeztem, az én főtisztelendő uram, Várdai Ferenc, a derék gyulafehérvári püspök úr váratlanul püspöki helynökké nevezett ki a gyulafehérvári egyházhoz; más nem közönséges papi tisztségekkel is megbízott, és én követtem hívását. Ezért e könyveket egyéb írásaimmal együtt ládafiába raktam, elhagytam a királyi Budát, és hosszú, viszontagságos utazás után Gyulafehérvárra érkeztem. Kellemes életmód mellett jó dolgom volt, de mindennapos teendőim kígyók módjára nyüzsögtek lelkemben, és sokféleképpen lekötöttek, más irányba terelték gondolataimat. Nem csoda, hogy a Múzsáknak nem sok közösködése van a szavas törvénykezéssel. A Múzsáknak nyugodalmas tudományosság kell, csak pörös ügyektől távol gyarapodhatnak igazában.

Így hát ezen időtlenségeim kilenc hónapig zár alatt voltak. Ekkor hosszú, nehéz betegség tört rám, amit el nem viselhetvén, elhívtam Szebenből Selingus András urat, a bölcsélet és orvostudomány doktorát: ő nemcsak a gyöngélkedő természet segítője, de finom, szorgos ember.

Pegazus szárnyain sietett hozzám, elrendelte életmódomat, s különösen a könyvekkel való foglalatosságtól tiltott el. Én azonban Plinius nyomdokait követve úgy gondolkodom, hogy vesztesség minden idő, amit nem tanulmányokkal töltünk. Nem is egyeztem bele, hogy a nyomorúságos testi betegség a legdrágább kincstől teljességgel megfosszon, hiszen törekeny, bizonytalan életünk mit sem ér irodalmi foglalatosság nélkül. A tapasztalás is meggyőzött arról, hogy rövidke életünket elsősorban a jó tudományok alapos elsajátítására érdemes fordítanunk. - Félretettem tehát a törvényt s az egyéb nehéz tanulmányokat; visszatért régi erőm, és elhatároztam, hogy fölkeresem az emberségebb nyájasságokat, Pegazus és a Charisok forrását.

Nyomban fellapoztam iratos céduláimat, és történetesen úgy akarták az istenek, hogy mindjárt az én Paraszti háborúm került a kezembe. Belepte a por, megrágta a moly, mire ismét előkerült. Tetszett - olyanformán, mint gyermekágyas asszonynak tetszik az elsőszülötte. Rábeszéltek, adjam ki, de óvatosabban bocsássam el, mint kölykét az elefánt, hogy az ócsárlók meg ne marják, irigyek meg ne tépjék. Eszembe jutott azonban ama hírneves Apelles mondanása: midőn csodálták, hogy Prothogenes mily nagy fáradtsággal és mód felett való aggodalmas gonddal készíti művét - ő azt mondta: nem is fogja befejezni soha a képet. És eszembe jutott idősb Plinius emlékeztető méltó intelme: a túlságos műgond többet ront, mint javít. Ezért tehát munkámat Fabius Quintilianus módján erélyesen és nyersen végeztem: ne válogatott, pompás szavak legyenek benne, de elevenesség; legyen csiszolt és pezsgő, de el ne lepje a sallang. Elmélkedéseket, szónoklatokat, hasonlatokat fűzök bele, sajnálkozom, ékesítem, fel-felkiáltok, toldok és kurtítok benne, amiképpen a költők szokták - de csak úgy, hogy a hangulatos kiegészítések meg ne csökkentsék a történeti hűséget, melyet mindenképpen meg kell óvnunk, így hát - miképpen fentebb mondtam - valaha terhemre ne ródd ezeket a semmiségeimet, melyeket Nagyságos Fejedelemségednek, Legkegyelmesebb Uramnak küldök. Talán meghallom, hogy szülöttem tetszésre lesz, noha e szarkafecsegéshez és vénasszonyos meséhez hasonló költészkedést csak annyira nézem, mint szúnyogot az indus elefánt.

Ihletőim voltak, belefűztem Vergilius, Catullus, Lucanus, Martialis, Horatius, Ovidius, Juvenalis, Ausonius, Persius, Silius Italicus, Statius, Claudianus, Pontanus és más klasszikus költők verssorait Stauromachiámba - Paraszti háborúmba -, és szolgáljon e vakmerőség mentességére, hogy ilyesmit Vergiliusnak is felróhatnak. Bajos is lenne elragadnunk Jupiter villáma, vagy kitekernünk Herkules kezéből a buzogányt. De a hódoló lélek, a szegény szellem inkább tetten éretti magát a lopásnál, semhogy visszaadja, amit elvett. Én őszintén bevallom, hogy nehéz utamon Lucanust, a Pharsalia költőjét választottam vezéremül, és így első versétől fogva, elég szorosan, vele tartottam e Paraszti háborúmban. Taurinus versének elején ezért ismersz mindjárt Lucanusra, jámbor és nyájas olvasó! Hasonlóképpen sokat kölcsönöztem a fentebb felsorolt többi költőből is, ahol céloznak megféleltek.

Bárhogyan is áll a dolog, mindezek javát Fönséges Uraságodnak ajánlom fel. Ha azonban kegyes füleid netán mindezt rossznak és illetlennek találják, szolgáljon könnyebbségemre az, amit Cicero, a római ékesszólás atyja mondott: költészethez friss lélek szükséges - márpedig ettől engem elfoglaltságom és az idő megfosztott. Beérem azzal, hogy tisztességgel szolgálva a történelmet - ha idegen pénzzel is - megfizettem adósságomat. Ezért hát türelmes hitelező módjára fogadja Nagyságos Fönséged tartozásom teljesítéséül versezetemet - kivált, mert Terentius vígjátéka is tagadja, hogy bármit lehetne mondani, amit még el nem mondtak. Jóságos fejedelem, az is lehetséges, hogy szememre veted: nem méltó nagyságodhoz ez a jelentéktelen munka. Bevallom, bizony nem is tagadtam, hogy a jóságos, nagy Jupiter áldozatainál gyakran kevés sőt tettem az áldozati kalácsra. Messze ragad a gyönyörűség, hogy Fönséged színe előtt beszélhetek, és a kelleténél szavasabb volnék. Leveletem azonban végezni kell, hogy énekembe kezdhessek, különben úgy járnék, mint az, aki őseink szava szerint nagy feneket

kerít mondókájának, aztán nem mond semmit. - Ég veled, írók páratlan oltalmazója, és ajánld a Te Taurinusodat a győzhetetlen fejedelmi úrnak, Lajosnak, Magyar-, Cseh- stb. országok legkeresztényibb királyának.

Gyulafehérvárott, a kéthomlokú Janus hava első napján, a krisztusi 1519. esztendőben.

ELSŐ KÖNYV

Előhang

Íme a lélek hajt, hogy zengjem a szolga-csatákat
és a magyar földet dúló nagy bűn vezetőit,
szolgai köznépnek bős csődületét s az okát is.
Nem hívlak, Múzsák, ti Bojótia szende lakói,
szentszavu költőknek jóslón akik ihletet adtok,
s téged sem kérlek, Parnasszus, amely fel az égbe
két nagy orommal nyúlsz; Phoebus, téged sem idézlek:
ám titeket hívlak, poklok bús lányai, Párkák,
kőszivű zord Fátum s titeket, Furiák, sose nyugvók;
poklok mélységét felbolygatom ím segedelmül!

Ó, titeket kérlek, titeket, kik az égből a földre
éj szaka álomként szórjátok az emberek és az
istenek elrejtett titkát, ó, súlytalan árnyak:
Most, amidőn figyelek, s más senki se les szavatokra,
senki se hallja, amit ti nekem most vallani fogtok,
éjji sötétben most mondjátok okát meg: a durva
szolga-paraszt népség Magyarországon hadakozni
mért kelt fel s urait mért róttá ki szörnyű halálra.

Hogyha az éjjeli szél szárnyán szavaimra feleltek,
illatos áldozatot, teli urnát öntök a ciprus,
öntök a styxi világ kapujának elébe, itallal
áldozom és zendül sirató dala zárt kaputoknál. -

Megéra beszéde

Bús hajlékában most fölneszel erre Megéra,
fölfülel és az ügyet nyomban vállalja magának
- nem csoda, mert mire is nem képes a drága ajándék! -
és akiket hívtam, nővérei jöttek utána.
Ő pedig így szólott zord hangon az emberiséghez:

- Hogyha a csillagnak hihetünk s ha az emberi elme
ismeri járását a magasban az étheri mennynek:
tudd meg, a sok rossz okozója az ősi Saturnus;
ékes csillagról ő mérgezi egyre a földet,
búbajt, balsorsot s minden kórságokat ő küld.
Hidd el, e népi zavart szintén e Saturnus okozta:
vaskorokat szövöget, hogy a bajban az emberi nemzet
elvesszék s nagy időt már érni ne tudjon a földön.

Más szörnyű jelek is tűntek fel az égen előbb is:
mert Mars és Jupiter haragos tüzeit kikerülve,
Ikrek képe s a Rák egymásba ütődtek erővel,
markolták egymás karját s így összefonódva
vívta, amíg eggyük győzött s lebukott, le a másik.

Lám, a Halak havakor rút folt a napot lefogyasztja.
Ez szintén feketén izgatta a nemtelen embert
és eszevesztve, dühödt szívvel támadt a nemesre.

Küldte nagy égi harag vagy tán csak a rosszakaró Sors
ezt a hazát rontó, véres, nagy háboruságot
vagy csak az emberi szem nemlátta, lobogva vöröslő,
éjszaka felbolygó, bösz üstökű csillagok adták
bús jelként s küldték nyomorul le az emberi nemre.

Jósolták madarak: bús volt a bagoly huhogása,
durva kuvik kuvikolt folyvást meg az éjszinű, lomha
varjumadár kárált s ellepte rikoltva a várost.
Éjszaka szólt a kakuk, kakukolt odafenn a tetőkön
és a kutyák ríttak, jósolva a szörnyű jövőndőt;
farkas üvölt harcról, már vére, veszélyre vonítva.

Mily keveset tudtok s mit hisztek el, ostoba ember!
Álom, az étel, a bor foglalja le minden időtök
s ritkán éritek el csak az emberi kor közepét is.

*Bajokozó:
a pénz*

Íme, a pénz, az arany, mit a kard s a halál se riaszt meg,
emberi minden szent törvénynek felkavarója
pénz, csak a pénz. Fő rossz, első baja mind a bajoknak.
Vész és méreg a pénz, hitvány javak alja, legalja.
Mindig a pénz indít vad háboruságokat és a
békés nemzet közt emiatt lázad fel az alnép.
Jár a nyomán a halál, a viszály, a csel, esküszegések,
száműzetés meg a harc, rablás, orzás, a hamisság.

Benne keresd bűnök gyökerét; légy bármi nagy ember,
annál jobban hajt az aranyra a kapzsi mohóság,
mely mivelünk születik. Fejedelmi nagy udvarainkban
Tantalus ül, szikkadt ajkát nem üdíti a serleg,
gyötri a szomjúság, keseríti, aszalja örökké.

Vaj ha a Sors hagyná s még élne a Hárpia, mely ha
bármilyen ért Mídás fösvény keze, máris arannyá
változtatta el és tömegestül gyűlt az aranykincs,
gyűlt az aranyhalmaz, gazdag lett Lydia - végül
Krózus kénytelenül folyamokba veté az egészséget. -

Így szól és árnyként elfoszlik az éji homályba
lenge Megéra. De már otromba had állt a nyomába:
vérszomjas törökök törtek be a pannoni földre,
fegyveres ellenként száguldanak erre, amarra.

*Bakács
Tamás
Rómába
megy*

Íme Tamás prímást - ki nagy ember a bíborosok közt;
címere szarvaskép, élő ágas-bogas aggancs;
romlásmarta Bizánc főpapja, civódva civódó
Pannonián szolgál kancellárként a királynak -
álmában kétség mardossa, a könnyei hullnak.
Közben a Jólélek szólítja, meginti erősen,
élemedett idején így küldi veszélyes utakra:

- Vén ember, ne hibázz és jósjeleket sose vess meg.
Nagy fáradságnak bízvást megjő a jutalma.
Nincs lehetetlenség számodra, az Isten, a csillag
támogat és a hit, óv a tapasztalat és a szerencse:
minden, amit kívánsz, ami jár neked, íme, tiéd lesz.
Rajta, tehát kelj fel, próféta se sokra jut otthon,
külső országban várják csak igaz becsüléssel.

Messzire mégy s látod Rómát a hegyek tetejében,
melyről azt mondják, nincs szentebb város a földön
- joggal-e, jogtalanul? - neked ez lesz a legfeketébb hely.
Leghamarabb fölemel Rómában a tünde szerencse.
Vajha a virtusnak mindig úgy lenne keletje!
Szolgálat s jó ész alacsony rendből ivadékot
feljuttat, sokakat hármassal koronáig, a csúcsra. -

Fölserkenti e szó. Ősz fejjel az útnak eredt most,
éri Velencét, majd tengerre hagyatkozik onnan
és követül bevonul Rómába, kíséri sok ember.

Péter sajkáját ekkor hullám s viharok közt
Július óvta meg, az, ki a második érsek e néven,
s nagy buzgósággal biztos kikötőbe vezette.
Bár nagy a Város, a Föld, kantárja is ócska, de mégis
egymaga tartja meg ő kettős pálcával a kormányt.
Hadkeverő német rettegte nevét e ligúrnak,
Afrika partjainál borzadtak a tengeri mókák,
tőle remeg minden nagy Eufráttól a Dunáig.
Bezzeg a karjától iszonyodtak a rest arabok, s ha
nílusi forrásnál él bármilyen ember, az is félt.
Óceanus szintén, ki világokat öntöz, a Tenger
ostoba medrében húnyszoklik, ámul előtte...

Hozzáment e Tamás. Elvégezvén Magyarországot
rábízott dolgát, főméltóságra emelte
Július. Ezt azután elvitte a bús, fene végzet:
túljó volt idele, föl szállt az olympi oromra.

*Pápai
bulla a
keresztes-
háborúról*

Ekkor a nagyhírű Medicik fia hág a nyomába,
íme Leó, tizedik; törvényszerző s az igazság
harcosa, Mercurius nevelése, a Mária fiáé,
s érc hadi kürtök után megpendítette a hárfát.

Szívta Athénéé tejét; nemcsak szorgalmatos ősök
szerzettek hírét, maga is toldotta. Szerencse
gyermeke volt, mégis jó gyámola lett a szegénynek.
Róma szavát ismét fölhozta a Styx vize mellől
és a görög Múzsát áthívta a római földre.

Nagy, leveles tiszttel méltatta ez is a magyarunkat,
fölvállalta Tamás akaratlanul és haza indult,
hogy hamarost a királyt szolgálja, s a drága hazának
romladozó dolgát ismét jó rendre segítse.

*A költő
hazakiséri
Bakács
Tamást*

Záporosót, ködöt ad a Nyilas csillagzata bőven,
búsan a tél is jött, remegő lábbal, dideregve,
mennynek, a földeknek behavazta fehérre szakállát,
míg a megunt Rómát elhagyva, uj útnak eredtünk.
Szőkevizű Tiberist átlépve közelben elértük
kénes forrású Narnak zúgó rohanását:
medre magas sziklák közt harsog az ormon, ahonnan
szórva a vízpárát, meredek szakadékba zuhog le.
Jó aszutor termő, híres város fala áll itt:
Narni, az umbriai, mely kapta nevét e folyótól.
Túl a mezőségen meghágtuk a bérci tetőket,
ezt meg a toszkán sík s az Apennín orma követte.
Majd szőlőtermő halmok közepette erős, nagy
várakat is láttunk, kastélyt, várost elegendőt.
Majd Loreto pompás kápolnájába vonultunk;
költiséggel készült szentély, számos csoda fészke.

Innen elértük a dór Ancónának kapuját, s a
szörnyeteges tenger míg csillagokig veri mélyét,
Adria megbőszült habjára merészkedik itten
tél idején a követ, gályája velencei szálfá;
bátran a tengeren át illír partokra igyekeznek.

Rosszullét, szél, hó, éhség, szomj és az okádás
gyötrötték sokszor, partoktól messze vetődött.
Majd meg a déli szelek viharos vésszé fokozódtak
és letörött, lezuhant mindkét árboznak a csúcsa.

Már a remény oda volt, de az istenek íme segítik
s ott, hol a Karni hegyek karimáznak el Istria mellett,
partra vetődtünk. Roncs lett itt a hajó. Mi az illír
és a libúr népek szárazföldre kerültünk.

Hol tág barlangból ki-kiront örökös Szelek Atyja,
ott a kopott horgony leszakadt a hajórul a vízbe:
Zengg, hol a vész lakozik, nyújtotta nekünk kikötőjét,
Zengg, mit a nyár heve és nagy kánikulája aszalt ki,
most meg a dermesztő tél, zúzmara ülte fagyával,
Zengg, mely a dalmata föld szélén nem messzire fekszik.
Már harminckétszer kelt föl s nyugodott le az égen
Phoebus, eközben a csúf, ártó hideg és a nagy éhség
minket olyan rútul lefogyasztottak: tetemünkön
már csak alig csüngött a husunk, valamicske soványság.

*Utazás
Magyar-
országon
Budára*

Végre azonban már innen szintén kimehettünk
és az óhajtott cél, Magyarország volt az irányunk.
Már nyugaton lebukott Lant csillagzatja s Oroszlán.
Száva keményre fagyott hátán rakodott szekerekkel
keltünk át, de hajón jártuk meg a Dráva vizét már.

Mostan a dús pannon föld víg mezein halad utunk.
Templomos Esztergom várába kísértük urunkat;
víg diadalmenetet jártunk. Onnan vele tartunk
míg el az udvarhoz ment ő, fejedelme elébe.

Buda

Hajdan egy Etna tűzelt, lángette kemence meredt itt
és égett mészből bámulva húzódik a hosszú
hegyvonulat le esős szél tája, a déli irányba:
Itt van a székváros - lefaragva a hegy menedéke -
rómainak Buda ez, német neve volna: Kemence.

Külső országból jószággal dús ez a város.
Messze keletre tekint, eget ér a király palotája;
lakhatná Jupiter - szemközt vele kél fel Apolló
s tengerek árjából az arany, bíborhaju Hajnal;
látja a Nap lovait fel az égre rohanni. Be fénylő,
dús, berakott a tető, s a gerendák földve arannyal.

Termeiben ragyogó szobrok, méltók Phidiáshoz;
dombormű, kályhák és mint a tükör, ragyogóan
pároszi márványból kicsiszolt képek sorakoznak.
Öntött rézzel van beborítva a félfá, az ajtó
és a magas paloták bíbor színe drágakövekkel
pitykés, ott az onyx, a smaragd s a fehér elefántcsont.
Csillámló hévíz forrása fakad körülötte.

*Bakács
bevonulása*

Éri Fehéregyházt s le-kiszállta Tamás kocsijából,
Szídoni bíborral van füstve palástja, felölti,
Mária egyházába belép, Krisztushoz esengve,
Szűzanya szentségét is hívja, segítse, segítse.

Jó jeleket kapván, nyomban tovahajt a királyi
udvarhoz tajték-túró paripán, odavárják
már fejedelmek. Elöl hordják nagy Mennykövezőnek
égi keresztjét és két részről két lobogóval
és alabárdokkal ballagnak utána. Karingben
rendre a papság jó, főrangúak is tömegestül,
félénk népsokaság veszi körbe sűrűn a legátust.

Felragyog ím közelebb tornyos, bástyás Budavára.
Zöld sziget osztja meg itt lassúvizü, vén Duna habját,
mely mosogatja a vár első kapuit folyamával.

Küldi elé a király önnön fejedelmi szülöttét.
Mily kedves fiu ő, már így született, be csodás ez!
Istenek adták így, hogy a hercegi sarj csupa ész és
tiszt hit, álnokság meg nem veszi - istenek adták!
Őt küldé a király, sok szolga kísérte az útra.

Kardosan és csinosan közelít menetünk a királyhoz,
hosszu uton vonul ő, ifjú király, átlépi a Várnak
sáncait és a nagy úr átléptet a városon és az
alsó városokon, jön az újdun Achilles, a hérosz,
emberi nemzetség fő díze, szerelme, az ország
szent öröme - s vállát szökén fűdi el haja fürtje.
És körülötte dicsőn az aranyba, vörösbe ruházott
nyakláncos nagyurak, polgársokaság közepette
főpapok; áradnak minden részről lefelé a
sléziabeli urak, morvák elegyedve közéjük
és a cseh főuri rend: csupa szép ruha, szép, deli termet

Prágai György érsek, Bácsnak főpapja haladt a
zsenge királyi fiú közvetlen háta mögött, ki
hitre jeles, virtus, jószág dolgára kiváló;
Tarpej sziklái s oszlopsorain Capitólnak,
Esquilin és a Quirín s az Aventín ormain és a
római fórumokon mind róla regélve beszélnek;
rég nem nemes törzsök, nagy hírű-nevű a családja.

Gosztonyi János jó, Győr püspöke; ismeri bezzeg
mint a saját tenyerét ó- s újkori históriákat,
csillagos égboltot meg a szent hárfát. A nyomában
lépeget István úr, örvend neki székhelye, Nyitra,
püspöki széke, amely letekint a lapályra a béréről.

Szalkai László jó ezután, Vác püspöke, pannon
országos dolgok fő jobbkeze; Phoebus, a Múzsák
papja, igen művelt, elmés; tud szólni versben
vagy ha beszéde folyó, szava dördül: az ókor
nagyjaihoz méltó - most senki sem ér a nyomába.
Bosznia püspöke is, Keserű, itt van; kitanulta
mind a magas tudományt, úgy tud görögül, hogy a többi
püspöki, főpapi rend mind messze mögötte maradnak,
bárha nevük szintén nem hitványabb az övéénél.

*Bakács
fogad-
tatása*

És a király s az urak paripái topognak alattok,
fickándoznak; a lég betelik sűrű nyertéssel.
Lárma, z sivaj harsog s felszáll az egek tetejéig.

Most mihelyest odaért külső kapunak küszöbére,
bíborszín fővegét föltette fejére Tamás úr,
s mint fejedelmi személy, úgy ment fejedelme elébe.
Épp odaért Lajos is, Magyarország zsenge királya:
ím, jön az ifjú király, jön az újdun Achilles, a hős.
Ránéz és bólint, kissé meghajtja fehérlő
nyakszirtjét, halkán szeme, ajka köszönti; viszontag
ékes tartással, szép mozdulatokkal az érsek
érti a bókokat és szintén bókkal viszonozza.

Ám a királyt ezalatt némán igazítja szemével
Pécsnek püspöke, György, a jeles fő, nagyszerű ember
(hexameterbe nevét szednünk bajosan ha lehetne!),
büntelen és tisztos, fő gondviselése az ország
dolgában neki van, kancellár tiszte szerint ő.
Ember ez ám, derekas, nincs párja, ha kell, a tanácsban
kétes dolgok közt, szava bölcs; dúsabb tudományút
nem láthattál még mindeddig a püspöki széken.
Párja sehol sem akad; szorgos munkával a naphoz
órákat s éjet toldoz, dolgozva magában.
Régi s az új szerzők könyvét sorjára kinyitja.
Arca csodálatos és abban be csodás szeme párja.

Körbetekint s így szól, megnyitva tökéletes ajkát
nyájasan: - Ó, legfőbb püspök küldöttje, köszöntünk.
Új méltóságban jöttél, és jósjeleid jók.
Régen vár a király, az öreg meg az ifju, hazánk is,
és mind-mind, ki szeret, hogy hozd számunkra a békét.
Örvendünk, hogy az égi erő kegyesen miközénkbe
testben visszahozott (lelked közülünk sose ment el).
Örvendünk, hogy a rút, a nehéz utazásra erőd volt.
Megjöttél, s ezzel megjött im a régi dicsőség.
Mert Magyarország már elsüllyed a sűrű homályba,
ám vezetéssel újjányeri régi alakját:
Megjön a régi idő, mit megrontott a török vész,
ostoba tévelygés, a viszály s újból egyetértünk.
Mennyei helytartó, mindenre az irt te hozod meg
és letaszítod a rosszt a pokol tüze kárhozatára.
Íme, feléd ujjong jámbor papság s a nemesség!
Íme, feléd ujjong nő, férfi, az agg meg a gyermek.
Élj, gyarapodj, de tovább valamint a nagy argoszi hérosz,
élj, gyarapodj, de tovább mint pylosi Nestor, a porból
újrakelő főnix s Cumaen jós-ajku Sybilla.
Nagykésőn térj csak meg végül a mennyeiekhez.
Ezt kívánom, ezért esdeklek ohajtva szünetlen;
Ezt tegye meg nékem, szóm esd az Olympos urához,
őhöz, kinek imád föld, ég, a pokol meg a tenger. -

Így szólott. Mire most felel és ezt mondja az érsek:
- Kétszer múlt el a tél, harmadszor fordul a nyár is,
már amióta hazám elhagyva bolyongani mentem
messze világba. Hej, ott bőven kijutott a törődés.
Mennyivel is jobb volt otthon békébe megülnöm
Phoebus, a Múzsák közt, mint járni a pápai udvar
forgatagát és vén fejem ily nagy gondba kevernem.

Ám a király s a hazám rakták vállamra e gondot
(nékik szolgál már ezután csak a testem, a lelkem),
megteszem értük, amit csak megtehetek, s magas elmém
tisztemet és hozzám jóvoltukat el se felel. -
Így szólott, s a király jobbán könnyen tovaléptet.

Most bevonult a dicső, felhőbe vesző Budavárba.
Ott megszállt palotán, s mihelyest felvirrad a másnap,
válogatott urakat hívott a király a tanácsba,
vélük az országos nagy dolgokról tanakodni.
Ott a király, a fiú s az atyának hercegi lánya,
- nálánál szebbet bezzeg nem látsz e világon!
Most hajlékukban tartóztatják a legátust.
Látván őt a király, ez a nagynemes úr, a szeméből
könnyei csordultak s végig lecsurogtak az arcán,
felzokogott némán, majd hosszú időre eképp szólt:
Ó, testvérem, atyám, csakhogy megtérsz palotámba.
Tengereket, földet mily messze sokat bebolyongtál!
Boldog e nap; hósín kavicsot teszek én le jeléül.
Boldog e nap, mikor is sértetlenül újra élém jössz!
Életem édes két gyöngéd sarját, akik egykor
majd koronát nyernek, szíved gondjába ajánlom. -

*(A királyi tanácsban, majd a nép előtt a primás
kihirdette a keresztes háborúra hívó bullát.
A paraszti származású Bakácsot a parasztlázadás
felidézése súlyosan kompromittálta, azért ezeket
a sorokat a költeményből alighanem törölték.
E hézag miatt a szöveg itt homályos.)*

*

Most látványosság készül, nagy pompa Budában.
Órjas méretű kört mértek ki a várban. Amennyi
néptömeg ott elfért házak tetejére zsufolva,
annyi sok ember volt a magasban. Alant a
férfiakat látod hullámozni, lent az anyókák,
férjjel a sok feleség, bámulnak a szűz hajadonkák,
nézik a nagy dobogót. Rőtszín ruha rejti a testük,
öltözetük bíbor beszegése vöröslik, a hósín
szép nyakakat fénylőn karimázza aranylánc,
és megkent hajukat búbos lekötő aranyozza.

Sápad az égkezelő napfény s az esőfelhők közepette
bal jeleket jósol. S a napot ki merészli hazugnak
mondani, vagy hogy a hold ok nélkül lesz feketévé!
Írják fel feketén a napot, feketén, de korommal,
terhelt pór amikor fölvette jelét a keresztnak
s ezt ürügyül fogván, rossz lett és urai ellen
kelt, irgalmatlan vetvén a nyakukba igáját.

Látván Székely György, eljött az idő, amit eddig
oly nehezen várt már, jámbor képpel fedezé el
lelke kuszáltságát: sebesen nyargalt Budavárba.
Mint a madár oly gyors. Mindennek kezdete ez volt.
Szinte gonosz sárkány; nincs rossz, ami visszariassza.
Vétekekkel rakodott tárház, ártó esze, karja,
hitre, kötésre nem ad, a kedélye mogorva, veszélyes,
rejtő a cselszövevényt hamisan színlelt mosolyába.
Bosszús természet, rettentő, hogyha haragszik.
Lelke merész: fő-fő méltóságokra igyekszik,
egyre csak erre tör ő, kész bármire menni e célért -
bűnre is. És sohasem tisztelte az isteneket sem.
Sem szerelem, se szülő nem kelt, nem gyújt kebelében
gyöngédséget, e szív meg nem lágyul soha napján.
Telve gonoszussággal, folyvást epedőn lesi hasznát.
Kedvének nem elég, ha a Pactolus árja arannyá
változnék, sem a rőt Tájó, mely zúgva a poklok
szirtjeiből ered, és sem a kincse a Krózus, a Crassus
ládafiának - sőt az aranykeresés nyomorítja:
mindig ínséges: rablás, orzás kenyérén él;
gyilkos, örök hajsza Erynis, búsabb a pokolnál.
Megfeketíthetné bűnével az égen a napfényt;
hív társak közt is megbomlana tőle a béke.

Hogyha a földön e szörny járt volna a hajdan-időkben,
Pyrithous Theseust, valamint a Pylades Orestest
gyűlölné, noha egy test, egy lélek vala kettő;
Castortól Pollux tovamenne civódva ugyancsak.

Nyugtalanul vak vágy hajsza a trón fele folyton.
Itt van az alkalom. És most hadra uszítja a jobbágy-
népet. A falvakon át már gyűjti seregbe, akit lel:
férfiat, ifjat, vént. Rátűzi jelét a keresztnek,
hívja a pórságot. Szárnyal paripája a réten
által a medreken is, minden próbára merész most.
S mert nincsen becsület szívében, a rosszat a jónál
többre tévé, az igazt mindig csavarintja hamissá,
szerte a népséghez szól hetyke szavakkal eképpen:

*Dózsa
első
beszéde*

- Megvallom bizony én, nincs mód felhánynom atyáim
címereit, rangját, diadalmakat ők nem arattak:
ámde ha itt az idő s kívánja az ügy, mutatok fel
lándzsát és lobogót, pajzs és kardot buzogánnyal,
sebhelyet is számost, mik testemet összemélték.
Ily címert nyertem verítéken az önnön erőmből,
s büszke vagyok rá, hogy nevem ily címer nemesíti.

Szebb e nemességem, drágább, mint az, mit a léha
nagyratörés szerzett áldéremekért igaz úton
vagy csak igaztalanul, s örökölték azt az utódok.
Választott nép vagy. Fel! A mennyei Mennykövezőnek,
megfeszített Krisztus jelvényét tűzd ki ruhádra,
hódolván hordozd Megváltónk drága keresztjét
s indulj kész szívvel, mert csillagok Istene indít,
hogy letiporjuk a bős törökök seregét s odavesszen.

Halld a parancsolatot! Hívlak! Jöjj! Nem csalok én meg
senkit is: az, ki igaz szívvel nyomban velem indul,
teste hiába hal el, mert mennyei üdv a jutalma.
Híre-nevét az idő szintén fenntartja örökké.
Ám a parancs henye szó; példát adjon, ki vezérel:
nélküle nincs tanulás - nincs példa: tanítani sem tudsz.
Rajta tehát, társak, most rajta, kövessetek engem!

Én legelől járok, legelői az ezernyi veszélyben.
Élen, elől vonulok, én rontok a harcba először.
Hadd perzseljen a nap, hadd verjen a szél meg a zápor,
és ha a menykő zúg, istennyila engemet érjen.
Fáradságotokat könnyítse, hogy osztozom abban
mindenkor magam is. Telelünk takarótlan a pusztá
csillag alatt fagyban, szikkadt homokon heverészek
és veletek közösen szunditok el én a szabadban.
Nem félünk italért fejszézni jegét a folyóknak.
Mind legyen íme egyért, és minden egyes valahányért!

Rajta tehát, társak, most rajta, kövessetek engem!
Hadd lássuk, ki vitéz, most állja, mutassa a próbát.
Jó tisztesség és példás virtus lesz a célunk.
Harcba megyünk; bezzeg vár ott sokféle viszonság:
persze, ki már a világ ügyeit-bajait kitanulta,
több türelemmel fog helytállni a fergetegek közt.
Rajta tehát, társak, most rajta, kövessetek engem!
Hogyha a szent törvény védelmét ősi hitünknek
ránk bíz, s minekünk kell mostan a harcba kiszállnunk,
adjatok énnékem törvényt és arra hatalmat,
hadd legyek én a vezér - s épségben visszavezetlek! -
Így szólván, népét fegyverre, hadakra tüzelte,
már ki-ki fegyvert fog s kész mindenféle kalandra.

Lanyha zefír idején történt, amikor jön a fecske,
tisztá derű a világ, a mező csinosodva virággal,
és a kövér földet telehinti a hajnali harmat;
itt van a gólyamadár, fészket a tetőn igazítja:
Ekkor a vágyakozás nagyban növelé erejét a
tolvaj pórságnak. Mindent, nosza, félretesz ő most
s indul a harcba, urát meg a békességet elunta.

*Jupiter
letekint*

Akkor Olymposról az egek meg az emberek Atyja
földre tekint; szívből megszanja a szörnyű leromlást.
- Istenek - így szólott -, ó, jaj, nyomorult Magyarország,
látom, igaztalan és szörnyű esemény közelít rá,
rettenetes harcok, véres viadalmak előtt áll.

Szépszavu Mercurius, ki parancsaimat tovahordod,
hangtalanul lebbensz, jó hírnököm, által a légen:
öltsd fel ködsüved, fogjad kezeidbe a pálcát,
végy aranyos köntöst, szárnyas sarukat, s nosza, indulj.
Szállj le, szerezz békét, egyenességet, de örökre.
Fegyveres isten, Mars s Pallas segedelme kísérnek.
Vedd elejét végképp ily véres háboruságnak. -
Szólott. Ám Neptun így inti baráti szavakkal:
- Nem szó kell ide már, Jupiter, mert már ide tett kell.
Bősz Mars és nyájas Pallasnak fegyvere itten
ennek a vad harcnak többé elejébe nem állhat.
Mint ahogyan hajdan, fölzendülvén a titánok,
rettenetes dörgés közepette fejükre lecsaptál:
sujtsad hát most is villámod a földre azonnal! -

Csillagok istene, most vulkáni kovács kalapálta
lándzsáját tüstént a kezébe ragadta, suhintja,
szörnyű dörgéssel lecsapott, hogy reng az egész föld

*Kitör a
paraszt-
lázado*

Szárnyal bús hírnök gyors szárnyakkal Budavárba
rendre beszélni a szem nem-látta, a rettenetes bünt.
Szól bekopogtatván a király belső teremébe:
- Kúnság-szerte kigyúlt a nemesség birtoka, háza:
hullik a vér a tüzes fakarókba huzott nemesekből.
Lobban a tűz, fut a láng, és egyre kiterjed a tűzvész,
Így dül-fül a nemes népekre a nemtelen ember.

Már oda van minden - szól, rossz tolmács az ijedtség.
Elhisz a rémület így mindent s azt vallja: valóság.
És Magyarországon mindenféle rémület ül meg.
Majd tovaterjedvén, rémit sok messze vidéket.

Ádria-tengeren át rémülve menekszik a dalmát,
és a tirannusok is ma Szicília-szerte remegnek;
francia földre olasz menekül, némethez a frankok,
németek is futván átkelnek a brit szigetekre,
Herkules oszlopain szomszédol ijedten a hispán.
Fegyveres embereket s hol megrakodott szekeret fel-
forгат a forgószél dühödötten, amerre viharban
nem mozdul ki hajós biztos kikötőből: Apolló
védi Rhodost, Jupiter Krétát és Vénusa Ciprust:
biztonságban ez él, ezt védi csak istene békén.

Látja szerencsáját Székely, neki kedvez a háboru sorsa,
kedvez a hely s az idő, magasabbra csapong a reménye,
egyre merészebb lesz, zabolátlan kedve kilódul.
Nem csak a pórságot szólítja hadakba, de már a
főurat és polgárt szintén, fenyegetve halállal,
azt, aki nem követi, s falvak közepére letűzdel
hosszu karókat, amit vér, emberi vér feketít be. -

Míg az ijedségtől megfagy, megdermed a hősök
karja, a zsarnok már úgy látja, a tünde szerencse
rámosolyog s a magyar trón már az övé e zavarban:
jódolgával ezért már vissza is él hebehurgyán.

*Beriszló
Péter
levele*

Veszprém püspöke most Péter vala, hősi Beriszló;
tengermelléken bán ő - tisztelve köszönti
mind a vidék, ahol is rábízta királya a kormányt -
dalmata Alpok alatt vad nép a vezérlete mellett
mint makedóni Fülöp, sőt többre merész a csatában.
Méltán adsz koszorút, méltán tripodust e vitéznek,
mert hisz előbbrevaló mint hősi larisszi Achilles
s oly rangos, valamint haza megmentője, Camillus.
Mostan a vérontó zsarnokhoz ilyen levelet küld:

„Nem bizalom: félés kapcsolja urához a szolgát.
Jaj neked, ostoba fő; már láthatod eddig is éppen,
bízni sehogyse lehet, csak baj van a szolgahadakkal;
nincs bennük hűség, csak amíg fazekad kiürítik.
Mert a baráti erény nem több a paraszti tömegben
mint vizi hínárban. S büntetlen mégse fenekszik
senki urára. Hová jutsz, balga vezér, tudod azt, hogy
még a nagy emberek is botlón fecsegők, ha boroznak.
És ki a méltóság ormán lebukik, nagyon is nagy
mélybe zuhan. Bűnöst jó sorra vezérel a vaksors
és meggyötri a jót. Légy isten a mennyek közt,
ambrozián élj ott, hordjon szárnyán a szerencse:
még mélyebbre zuhint. Visszája elér örömödnek,
virtusod és bűnöd méltán megkapja jutalmát.

Jaj neked, ostoba fő, Gryllusnál balgatagabb, te!
Isteni Persephonét illetlenül és be hamar már
félre rugád. A minap még görbe ekéd igazítod
- ezt ugyan érted jól - és címeredül kapa fénylik.
Balga vezér, ó, hát értsed, lássad, mi veszélyes,
változik egyre a sors: felemelkedik ím a kerék most,
majd fordul, s az a rész lekerül legalulra, a mélybe.
Most felemel - holnap megaláz. Fürtös, kacagó kép
és visszajáról kopaszon vigyorog koponyája.

Kincses Krózusnál láttam magam is tehetőbbet:
ismertem holnap, s Írusnál is nyomorúbb volt.
Vedd számon, te ki vagy; vedd számba, hatalmas az ország,
késő lesz, mire majd érted, mire képes az égnek
és fejedelmednek - noha lassan jár - a haragja.
Biztosan áll a fatörzs, de tövére kifenne a fejsze.
Ifju virágjában hajdan szebb volt Nireusnál
Narcissus s túl-túl kedvelte saját deliségét:
megbűnhödteti ezt még véle a Sors - no de rajtad
bosszút áll szintén s leterít, amikor te se várod.”

*A lázadás
terjed*

Ellenség rohan és felgyújtja a városokat most.
Szőlők és kertek, baromistállók, a karámok,
magtárak, kamrák, kis várak, erős, nagy erődök,
városkák, falvak, mik a görbefolyású Tiszának
halban dús habját környékezik erről, amarról:
mind porig omlottak, egynek maradéka se látszik.

Szárnyal a hír, szárnyal, hirdetve: a templom, az oltár,
klastrom, a kápolnák, szentélye a Vesta-szüzeknek
vérrel fertőzvék, megsértve a tiszta Diána
papjai, és rabbá lesz az özvegy, az ifju menyecske.
És az urak hulló vérével a földet itatják.
Nemcsak a polgárság riadoz szörnyű riadallal,
megrémült a király s a király úr udvara szintén,
ily veszedelmek közt remegett a vitézi világ is:
szörnyű parasztoktól mindenféle hullnak a hősök;
súlyos a csorba, talán ki se tudják már köszörülni,
mert hogy a bajszerző tombolt eszevesztve eképpen.

MÁSODIK KÖNYV

*Ulászló
korona-
tanácsot
hív össze*

Mostan Ulászló úr, Magyarország drága királya
- ő az erős hatalom; nincs nálánál jelesebb fő,
nagyhitű, jámbor, igaz, kegyes úr - felhág elefántcsont
trónszékére, miről szárnyalva beszél a szavas Hír
ott, hol a nap felkél és ott, hol a vízbe az éj hull,
szarmata síkságon s brittek távol szigetén túl.
Tiszteletet keltő nagy fölséggel birodalma
válogatott urait megidézi királyi tanácsba.
Mint ahogyan Jupiter hajdan ha parancsot ad, Íris
összeterelte az ég istenségét, valamennyit:
úgy igyekeztek mind az urak fel az udvar elébe.

*A költő
Budára
kíséri az
esztergomi
érseket*

Parti hely Esztergom, mi tehát sajkákon utaztunk
és a Dunán, illír folyamok legfőbb folyamán sok
gyors evező paskolt. Feltűnt újból a királyi
pompájú Budavár sok tornya, magas palotája.
Főpapok és nemesek sokasága özönlik elébe
és a legátus eképp bevonult fel a várbeli házba.

*Ulászló
beszéde*

Összekerült a sok úr, hogy a vészre, a bajra tanácsot
üljön együtt s a jelen kórságra keresse a gyógyírt.
Ékesen így szólott ekkor nyájias fejedelmük:

- Általatok felkél, ami általatok leomolt már.
Válogatott hősök, hű népe király-uratoknak,
látjátok, javarészt fegyvertől pusztul az ország,
szerte csatán vér hull, mindenféle súlyos a hadvész.
Durva paraszti tömeg mireánk és megmaradásunk
ellen tört s véres hadban bosszúra liheg most.
Hogyha ki nem tépjük mindjárt gyökerestül e nagy bajt,
végünk van. Nosza fel, hős szívvel, erős deli karral!
Szóljatok és óvjuk meg a tűzhelyetek s a hazátok!
Már sokat úgy megijeszt a közelgő rém, hogy a bajnak
épp elejébe rohant. Hát végre, könyörgök, erősebb
lélekkel legyetek, s nyerjen támaszt a bukó ügy.
Nagy hűségtek majd jóváteszi mind ez időket.
Csak legyetek bátrak, szálljon szívetekbe vitézség,
éjszaka és nappal gondolatok egyre csatákra.
Bátornak Bellóna segít, és Mars gyarapítja a harcon
lelkét és kardját. Ó, gyámolaim, bizony úgy van.
Ám ha nem indít meg titeket sanyarú birodalmunk,
íme, nehéz gondom, két gyermekem áll ki elétek,
életem üdve csak ők, ügyeimre, jövőmre reményem.

*Az
udvaron-
cok hadi
készülő-
dése*

Kérlek ezért, kérlek, törjünk ki e szolgahadakra,
döntsetek ím gyorsan, öltsetek a fegyvereket fel.
Vesszen a kard élén ez a féktelen ifju veszettség,
még unokáik sem merhessenek így cselekedni.
Verd ki a szolgahadat mesgyéjéről a hazának.
Szörnyü zavarral rontsd, zúzd szét a paraszt sokaságot! -
Így szólt. Éjszaka lett, késő, mire oszlik a gyűlés.

Bár az urak lelkét megzsibbasztá tehetetlen
rémület, íme fagyott vérünk most újra melegszik:
dárdát fog kezük és máris sűrűn kaszabolnak.
Fegyveresen most már ők támadnak, de serényen.
Párna, ital, lakomák, henyeség meg az éj vigodalma
bezzeg bűnné lett; nincs több helye már tunyaságnak.
Udvari embernek kedves nyereség ehelyett, hogy
csörgedező forrás, zöld árnyék lett a tanyája,
mert katonának ment; elmúlt az idő henyeségre.

Ott, hol ezernyi virág, kacagó berkek s a gyümölcsös
kertekben kivirít a szelid majoránna, ahol most
új tavasz illatozó rózsája színes koronával
ápolat kertekből szagosan kipirul, kifehérlük:
harci gyakorlótér készül most ott ezereknek.
Ott az ügyes madarász kirakott hússal csalogatja
vissza a szállongó karvalyt a szeles levegőből.
Ott ezeren kisütik, bekenik hajukat, koszorúzzák,
és boglyas fejüket göndörre simítja a fésű.
Bajnok erővel amaz széllal bélelt, de kerekded
bőrzsákot dögönyöz mindegyre, a karja meg izzad.
Izmai dolgoznak valamint a kovács, levegőben.
Könnyütagú újonc kurtára behajtja a testét.
Más pedig oly gyorsan szaladoz, verseng a szekérrel.
Nézi mohón sok szem, káprázik amint amaz ottan
csalja tekinteted is: még jobbkeze pörgeti azt, mit
máris a bal mutogat. Mely holmi előbb színarany volt,
egyszeriben más lón, ólomtárggyá feketedve.
Füstöl a kóc - be csodás! - amaz elnyeli, tátva a szája
s torkából máris magasan felcsapnak a lángok.
Sebhelye sincs, mégis bőséggel a vére patakzik;
éri az ujjával - megszűnt vérzése azonmód.
Mondják, hogy Vulkán - és vagy mese ez, vagy igazság -
hajdan a Mennykövezőt játszotta ki mind ilyenekkel.
Arról nem szólok, mit gondol az emberi lélek;
vajmi hiszékeny is ám. De eképpen szólt az a Székely:

*A ceglédi
beszéd*

- Nincs tudományom bár, soha én papolást se tanultam,
bölcsoímtól fogvást - de ha hallgattok figyelemmel,
mondhatok én is olyan szónoklatokat, miket egykor
hallgattam magam is, még ifjúkoromban a kámzsás
szerzetesektől, kik fenn szószékről predikáltak.

Tudjátok, hogy a jó nemesek hitvány pereputtya
annak örül most is, hogy az ősei címet oroztak.
Csakhogy az őös címer nem tesz senkit se nemessé:
virtus kell hozzá, nem gög a valódi nemesség.
Virtus a bölcshnek a cél - és tiszta szabály, hogy a jámbor
elme a nagyfedelű, a gerendás, szép palotákból;
él a szegény módján: nem kedve erőszak, irigység.
S ennyi viszonság közt, sorsának ezernyi bajában
most a szegény néz csak büszkén fel a csillagos égre.

Hajdan a rút káosz formátlan anyagja korában,
még amikor nap, hold sem fényük a gyatra világra,
isteni törvényből minden megkapta alakját,
állandóság lőn s képet nyert mind a teremtmény:
ekkor a mindenség, a teremtés Mestere, Atyja
porból Ádámot formálta, az emberek őset
és bordájából melléteszi társaul Évát.
Hát akkor kicsodás volt ott a király meg a császár.
Hát a lovag s a nemes? Mindünknek egy ura: Isten,
Ő az Atyánk - uraság nincs kívüle senki mirajtunk

Nagy vala Róma, e föld hódolt neki hajdan egészen,
gazdag a patricius, de nevét szerzette szegény kor.
Szántott Serranus diktátor a görbe ekével;
cséphadarót markolt Fabius meg a Fabricius törzs,
csépeltek kérges tenyerükkel; ugyan lecsepülték
azt, aki párnázott kerevetre feküdt le pihenni:
nem nemes emberhez volt az méltó. Derekuknak
nádgyékény kellett, s amikor korgott a hasuk már,
tölgymakkot szedtek s hörpöltek a tiszta patakból.
Úri barom nép most csak szórja, fecsérli a pénzét,
más ember kárán nem rösteli lesni a hasznát
és a saját kárát nem bánja: fizetteti mással.
Festett kép, fésült hajzat, pirosítva az ajka,
napkeleten termett illattal a teste kenőcsös,
szaglik a hajzata is, piperés valamint a leánykák,
minden kéjt kitanul, próbál minden puhaságot,
cifra ruhája piros, lánc, násfa fityeg kebelére.

Méltán vesznek el ők! Hadd marja csak őket a nagy gond!
Őseik-adta kötés már semmi nekik, de fenét ér
már apjuk szava is, mert semmi se jó, sem elég a
tékozló fiúnak. Dédjük vagyonát meg az apjuk
összeszedett kincsét tenger lakomákra kiszórják.
Hej, milyen éhes nép! Folyton folyvást csak ehetnék,
hosszu időn ami gyűlt, elfőzik egy éjjelen által.

Forrásvíz sohasem kedvükre való gyönyörűség,
telt a hasuk mindig, nem kell oda köznap étek
és aranyért isszák a külföldről behozott bort;
s messze vidékről hord számukra hajó pecsenyéül
ritka madárkákat, teljék vacsorára, ebédre.

Bezzeg ugyan fontos, nem vétik el azt a világot,
mily mód szabdalják fel csirke husát meg a nyúlfit;
kell is ehez bizony ám jó nagytudományu szakács is:
annak a kése szalad, darabol formás szeletekbe.

Azt tartják, hogy erény lebzselni király közelében,
s udvarnál az a hős, aki legtöbbet kipocsékol.
Arra hiúk, büszkék, hogy a vétkeiket mutogatják,
orcátlan fecsegik, ha mi bűnt cselekedtek: a nép közt
hadd terjedjen a szó, hadd járja az utca piarcát.

Isteni törvény sincs, nincs emberi jog sem előttük:
áru a bíróság, és áru a drága igazság.
Ott az igaz nekik, hol legmagasabb az ajándék.
Szégyene nincs, hiszen úr; megszokta, hogy azt, ami tetszik,
megteszi büntetlen. S nagy erő van a hosszú szokásban,
így a szokásból lesz megrögzött bűnös az ember.

Bámulják az erényt, sok szép szóval kidicsérik
mint pávát a gyerek; de ha nézik, elég nekik annyi,
ők nem utánozzák - csak az özvegyeket noszogatják,
megfertőzik a lányt, meg erővel a tiszta menyasszonyt
és megszennyezik ők házasságuk örömeit is.
Feslettségüknek nincs gátja, határa, szemérme.
Tisztos urat játszik s korhelyként éli világát,
adja a nagy virtust, de parázna, akárcsak a kecske.
Vád, csupa vád, ha való igazat kell mondani róluk,
mert csak a szájuk jár, fűt-fát, mindent csak ígérnek.
Kívánják, de nem is, ők sem tudják, mit akarnak.

Orruknál vezetik jobbágyaikat - mi se fontos:
csak zsebelés. Szóval s tettel csakis erre vadásznak.
Szép kikelet füveit, nyár búzafejét, a gyümölcsöt
ősz idején s a telek felhőit, a port sivatagban,
égen a csillagokat hamarabb számolhatod össze,
mintsem a bűneiket mind sorra nevezve sorolnám.

Hej, be nehéz minekünk, rabszolgai sorra lenyomtak,
összeharapva fogunk, megkötve cipeljük a jármot.

Most ha az alkalom int, hágjunk a fejére a gaznak,
zsarnokaink ellen helytállni velünk az igazság:
adjatok énnékem törvényt, hogy eképp cselekedjek!

Szükséges dolog ám: a királyokat is letiporjuk
és szabadok lettünk. A nemesség semmi lesz immár,
vesszenek új jogaik, hadd vesszen a régi kiváltság!
Halljátok szavamat, most halljátok figyelemmel!
Osztozom én veletek mindig, ha mit ád a szerencse:
Nem leszek én uratok, se király, bajtárs maradok csak.
Azt teszem én mindig, ami tetszik a népsokaságnak,
megteszem én szívesen. Lerakom koronámat elétek
s készséggel veszem azt, amiképp ti felőlem ítélték.
Jót hoz az új uralom, mert országlása szelíd lesz.

Hogyha a pillanat int, ne remegjen a szívetek úgy se,
szembe ha jön veletek s látjátok atyátok, öcsétek.
Másra ne gondolj most, de szeresd magadat legelőször.
Porba esik mostan mások pecsenyéje - be jó lesz!
Torlás járna ezért máskor, node most nekivágunk.

Rajta, szeresd magadat, biztos lesz most diadalmunk.
Így a külországok szintén hódolnak előttünk.
Lanyhavizú Indus mellől a fagyos Maricáig,
szittyá Dnyepernek partján s Tájó vize mellett.

Nékünk szolgálnak majd rest arabok meg a Ganges
hajjai és a Vörös-tenger mellékei szintén.

*Az örök-
életű
költő*

Tisztel a mostani kor, tisztelnek majd a jövődök,
írók tollából testes könyvek kerekednek,
távoli századokig hirdetve, amit cselekedtünk.
Gyatra papírba tehát méltán vetjük bizodalmunk,
s tiszteletet nyer majd mindenkor a nagyszavu költő:
nem feledik soha így e PARASZTI HÁBORU-mat sem.

Rajta, lakoljanak ők hát, s még a futót se kíméljed,
míg e dühös fenevad-csordát megaláztuk, e szívós
medvénél bőszebb képet mutató uri rendet.
Senki se tágítson soha egy tapodtat sem előttük! -
Így szólott s a futót ösztönzi szavával; a bosszú
szállja meg így valahányt - hiszen int a remény: a szabadság
s ez főképpen a cél. Tetszett mindüknek a szózat.

Felbujtott, megcsalt lelkük már kész helyeselni
minden bűnt. A vezér színes, szerető szavain fel-
lelkesedett balgán. De miképp a futóhomokon nem
nő fel a búzakalász sohasem; hűség ha színes csak,
mint a futó tüzláng, legelőszőr hat, de kicsinység,
mélyre sosem hatol ám, sőt elfullad hamar ottan.
Újdon tisztében ki a balga tanácsokat adta,
éli világát már, ugyanúgy vigadoz vele most a
csalfa paraszti tömeg s már azt hiszi hetyke-mogorván
holmi magyar Néró lakozik mindnyája szívében.
Vissza is él immár jódolgával, noha kétes.

Phoebus ezenközben felhág útján a tetőre,
hosszu napokkal jár, hosszan szemléli a földet.
És hol a Fényosztó fölkél s elhagyja a Hajnalt,
ott a vezér, a gonosz, már gyűjti töménnyi keresztes
hadsorait s máris sátortábort ver ezekkel.

*Báthori
István
hadbaszáll*

Ott, hol a lassuvizű, a halas Tisza öntözi habját
át a Dunába, halak tömegét is hordja vizével,
és Duna hullámán vigadoz Duna nimfa-csapatja,
azt hiszi, hogy neki itt kettőzdik a hétkaru Nílus:

egyszeriben hadakat, sűrű sorokat sorakoztat
Báthori sarj István. Fénylő sisak ül koponyáján,
lábszárán páncél, mindkét keze fődve aranyló
pikkely vértékkel, függ kétoldalt derekáról
két aranyos pallos, szép markolatán elefántcsont.
Főlpattan hadi mén hátára: szügyén vas a páncél;
és a vitéz hosszú lándzsát hajigál a kezében.

Mint ahogyan Strymon rohanó folyamú vize mellett
vitte hadisten, Mars, thrákok vesztére a fegyvert
és amiképp danaók pajzsos, jókardu vezére
Phrygia tája felé sikerest fordítja hajóit:
indul eképp a nagyúr izzadt paripán, vele társak,
dússá lett dúvad: pórnépség tábora ellen.

*A
paraszt-
ság
fegyver-
kezik*

Észleli Székely György, had támad a tábora ellen,
fegyvert fog maga is, kivonult amazoknak elébe.
Társaihoz szólong, biztat, diadalmat ígérget.
Kardja van eggyének, de kaszát ragad ottan a másik,
ennek a fegyvere íj, amazé meg a röpke parittyá,
és sokakat láthatsz pusztán fene cséphadaróval;
kis kapa, nagy kapa is bőven forog ott a kezükben.

Volt, aki nagybuzgón a kapát s az ekének az ércét
olvasztván, abból új fegyvereket kalapált ki,
mégis a többségük csak kajla kaszával igyekszik;
ásót forgat amaz, más bízik a görbe husángban,
más boronája vasát, mellyel csak lágy rögöket tört,
vas köteléssel erős szőlői karóra kötözte.

HARMADIK KÖNYV

Báthori - hektori hős - kívánja a harcot azonnal.
Hű társul vele tart a csanádbeli püspök, a híres
Csákiak ágából eredett Miklós nevű főúr.
Mindkettő nagy szív, kettő virtusra egyenlő.
Megvetik ők a szegény pórság tömegét, s kis
had hebehurgyán ront a paraszt tábor közepéig.

Rögtön a kürt riadoz rettentő vad recsegéssel,
reszket a lég nyomban, durván kirikolt a tülökszó,
trombita is harsan, jeladás kavarja a szellőt
s messze a csillagos ég tetejére hatol fel a zengés.

Számtalanul sok kard röppen ki reá hüvelyéből.
Szemben az ellenség, indulnak azonnal elébe.
Hirtelen éri zavar, megbomlik ezért a parasztság,
rendbe sem áll, csak a pajzs védelme mögé lapulódik,
összeszorult a tömeg s csak retteg a fegyveresektől.

Nagy vereség lőn így: ott vassal folyt a csatázás,
itt csak a félelem ül, bénulva bevárja a gyilkot.

Felrobogó lovasok sebesen nyargalnak a talpas
ellenségre, vasas lándzsák hegye vág a tömegbe
tág ösvényt: forrón kaszabolnak a kardok.
Sűrűn rázuhogó vágás hármass páncélon is átüt.
Ármányos, bátor Székely felbukkan a zűrös,
megriadott népből, buzdít, noszogat csapatonként.
Erre jutalmat ígér, lelkükre beszél amazoknak,
hogyan ne remegjenek és sose féljenek ők a haláltól.
Népe eképp buzdul, míg ellene félemedik most.

*A nagylaki
csata első
napja*

Már lehanyatlak a nap, jön az alkonyat és feketén az
éjszaka kél, a sötét, s ez félbeszakasztja a harcot.
Csillagos ég van, alant sűrűn gyúlnak ki a fáklyák,
harmatozik, de közé sűrűn vércseppek is esnek.
Sűrű, sötét ez az éj, tűz villan elő a homályból.
Vérbe esett ma a hold, úgy jár szekérével az égen.

Új hajnal támad, de borús, szomorú: keleten nem
kél fel a nap ragyogó arccal, sugaras hajazattal,
sárga ruhát se terít a világra, de gyászködök ülnek
bús-feketén s a napot belefojtották a homályba.

Székely - a bűnre törő - jobbagya töménytelenül sok,
Báthorit és népét most körbekeríti hadával.
Már csak a fegyver volt Istvánnak a puszta reménye,
mert kisdéd seregét ügyesen csak erős katonákból
s harcba mohón rohanó ifjúságból toborozta.

*A csata
második
napja*

Most a paraszti sereg mindenféle körbekerít
ezt a nemes csapatot s támad. Hátát a nemesség
egymásnak veti ott s úgy védi magát a dühödt nép
ellen, amely távol forgatja hiába kaszáját,
mert az üres levegőt vagdalja csupán a karókkal.

Rászerezle a paraszt most hosszú fatörzsre kaszáját,
ígyen az ellenség közepéig elér, kaszabolja.
Rettenetes puskát fognak rá szemben azonban:
vet ki tüzelve golyót, leteríti, szalajtja a népet.
Reng a magas levegő, mely táborukat beteríti
és füstöt kavarít a tüzes, nagysúlyu golyóbis.
Mennyből az éj leborult s lándzsákkal volt teletűzve.

Hátat adott a husáng, fut a talpas, utána lovasság;
üldözik és vágják, futamítva tovább a futókat.
Tajtékozó vadkant így ölt meleágeri szűzlány
egykoron Aetolián, így üzte Zenóbia szintén
Éthiopíanak száraz mezején a vörös szörnyt
és vad oroszlánnal bátran fölvette a harcot.

*Dózsa
győzelemre
vezeti
futó hadát*

Már a szerencse, a harc kétséges lett. A parasztok
futnak már. De vitéz Székely most váltig igyekszik:
újra begyűjti hadát, új harcra, csatára vezérli.
Báthori már fáradt, csüggedt, fáradt a nemesség.
Trombita nem harsan, bágyadtak a lándzsatörésre.

Most lesz a döntés majd! Kétséges még diadalma
mindkét tábornak, mert csalfa a harci szerencse.
Végül az úri erők megtörtek a számtalanul nagy
köznépség erején, sebesült immár valamennyi.
Röppen a nyílveessző és egyre fogyasztja csak őket;
lesből lándzsa esik; mellettük a nádas okoz bajt:
rejtekből kitörők szúrják beleikbe a fegyvert.

Volt, aki bunkóval sujtott a csupasz koponyákra;
volt, aki még küzdött, mégsem menekülhet el onnan,
várja hideg törhegy; megfordul sok, futamodna,
s hátulról buzogány loccsantja, lebukva, agyát szét.

Éjszaka lett. Csillag nem látszik az égi borún át.
Báthori már kimerült, leverék a paraszti csapások
gyors paripájáról. Vegyesen heverének a holtak:
köznép és nemesek - s ő fekszik a holtak alatt ott,
névtelenül, hosszan s álom nem jött a szemére.
Zsibbadtan hever ott, ájult, kábult a sebektől,
és a vezéri sisak belapult töredéke szorítja,
homloka is véres, buzogány sujtott a fejére.

Hajnalodott immár, de az éj felhőtakaróba
rejtőzött, csupa köd terjeng a sötét levegőben.
És mire új nap lőn, a vezér elbújt a mocsárban,
nád közt, nem távol s próbálja kijátszani sorsát.
Mélyen a sárba bujik, lappang rejtőzve napestig;
rettenetes helyzet, kockára dehogy teszi éltét.
Mert aki még élő ott megmaradott, a dühös nép
átkutatott mindent, amiképp a vadászi kopóhad
fölveri mély berkét s a vadak nyomait szimatolja,
mígnem utána talál: csörtet dühödötten a pórság
és kit előfog még, a nemest poklokra taszítja.

Most aki meg nem bújt a vetésben, a fák tetejében
vagy rohanó paripán nem tört ki a szörnyü hurokból,
elfogják s a rabot vasláncokkal kötik meg ...
Megkötözik Miklóst - árok mélyére bukott le -
ó, a szegény, remegőn ott bújt meg az éjjel. Elérték,
s őrizetet rendelt Székely melléje, kegyetlen.

Hőskaru Báthorihoz kegyesebb volt ekkor a végzet.
Futni reménye se volt; egyedül lekerült a Tiszához.
Ott a fűvön legelő kis lóra talált; nosza fogja,
felpattan nosza rá, úsztat, s így ér el a túlnani partra.

Kréta bikája eképp a vizen nem hordta a drága
Európát valamint a csikó nagy gyorsan a hátán
Báthori Istvánnak kékké zúzott tetemével
átszökkent a folyón s biztos menedékbe vezette.
Édesen éneklő Ariont hajdan nem vitte a delfin
messze a tengeren át ily szépen a víz tetejében,
spártai part fövényén épségben amíg kitehette.

Csáki
Miklós
kegyelmet
kér

Mind a nemes népség börtönbe került, a bilincse nyomja keservesen. És így senyved, amíg az egekre háromszor kel a nap, sugarával a földet elöntve.

Sokratesként túrt Miklós, most ily szavakat kezd:
- Nagylelkű, ki vezér s bosszúra, haragra nem indul és a bukón könyörül; megfeddi, ki ellene lázad. Jó mértékkel mér, kegyes, és a bocsánatot esdőt nem veti el sohasem; készséggel elengedi, hogyha megvallják a hibát. Mert büntetlenül ki sem élhet. Lángulj meg, szüntesd haragod, kérlek, ne dühösködj; hagyd a konokságot, zord Cátóként ne tekints ránk. Szánandó az ügyünk, irgalmazz hát nyomorunkban. Hulló könnyünkért, váltságdíjunkra könyörgök, győzhetlen Székely, de vezéri nevedre, az égre, hogy mindig jó sors, mindig a szerencse kísérjen, és a te jó szivedért nézd el kegyesen mi hibánkat. Szolgádon könyörülj. Még szebb leszen úgy diadalmad, hogyha az ellenség lelkét szintén leigáztad. Nem leszek én fösvény, s bőven mérünk valahányan. Így tér el tőlünk a haragja a Mennykövezőnek. Hagyd meg az életemet s ezután a tiéd leszek immár s kész vagyok én teneked szolgálni, míg élek ezentúl. - Ráfelelé Székely: - Gaz vagy, s ha saját szemeimnél is becsesebb volnál te nekem, csak gazfi maradsz te! -

Csáki meg erre viszont, mondják, így szól a vezérhez:
- Ó, mire jó haragod, hitvány, háromszoros orzó! Hidd el, hogy nekem egy, ha lefekve, ha állva halok meg, kard veszt el, ha karó: a halállal vége a kínnak. Minden a földből lesz s ha megint odaér el a földbe, mindegy már minekünk, hahogy áll-e magasra emelve pároszi márványból sírkamra kihűlt tetemünkön. Fényűzés, hiuság csak az emberi síron az emlék. Balgatag, ó, minden gaztettet látnak az égből; lassan jár, de elér a haragja az isteneinknek, s mennél később jó, annál nehezebb lesz a bosszú. Nincs oly bűn, amiért később le ne sújtana torlás. Mint ahogyan villám sújt, vág a magas hegyoromra, mennyei fő hatalom nagy büntettekre is úgy sújt. Lassan jár, de elér bosszúja az isteneinknek, lassan jár, de elér bosszúja is ám a királynak. Én a nekem szánt kint nyugton fogadom, te kegyetlen, ó, te mogorva vezér: de neked keserűbb lesz a véged: társaid esznek meg s a foguk tép szét darabokra! -

Csáki
veszte

Nem szólott többet. Végző hangjával az élet
elszállt testéből. Méltatlan módra veszett el;
ostoba hóhér jött, nekiment s átfúrta fehérű
testének belű részét fene, durva karóval
és a szegény testet fennhagyta magasra meresztett,
hosszu karón, s kilyukadt bőréből béle kifordult.

Mások is elvesztek: rút nyársra huzatva a testűk,
rűzse heves lángján forgatták. Volt olyan is sok,
hátából szűjjat hasogattak, emésztik, aműg csak
tűbbszűrűsen hal meg; hóhérolják, őlik untig,
egyben aműg csak akadt elvenni való csipet élet.

Mostan a szántűfűld harmatként itta nemes nép
vérét, és a folyűk áradtak a vérpatakoktól.
Szerte a hulla hevert temetetlenűl, összemetűelve,
névtelen, összekevert holttestek a nap sugarában.

Műg a halottakat is kirabolták, nincs temetésre
gondjuk, a holtakat úgy hagyták szana-szerte heverni
sátraikon kívűl. Sors adta: a Styx vize mellű
űgy hullottak alá; mások szép sírba kerülnek:
űtt a mohű láng veszű, ez vízbe merűl, műg amazzal
végez a lég, űgűg bomlik szűt az temetetlen.

A
mozgalom
terjed

Hold testvére nyomán kűtszer kelt már fel Apollű
pompás fűnyűvel: Szűkelynek szarva be megnűűt;
ű lett most minden, már tűbbs csata nem fenyegette.

Papok

Más tájűkokon is nű, terjed a mozgalom immár
Pannoniában; ihol nűnek, szaporodnak a pűrok,
elszaporodnak mint mérges kígyűk, gyűlekeznek,
mintha ezer kaptárt elhagyva kirajzana műhe,
most a parasztok is űgy elrajzanak és a majorság,
ház, falu visszamarad, megtelt a szegűny Magyarország
űldűklűsekkel; papok is jűttek s a kolostor-
bűli barátok is ott jártak vezetűűl a harcon.
Sem Műrű, se Homér nem zengene rűluk űrűmmel,
csak gyűlűkos szatűrát írhatna pűéta ezekrűl.

Balgatag és szűkevűny nűpsűg: agya gyűnge, hevűben
háborusággal kűl s fűltámad az istenek ellen;
kűnye szerint tesz-vesz, minden bűnt sorra kikűstol.

Eger

Székely a friss népét elküldi ilyen vezetőkkel
és meghagyja nekik, tábort kell verni a völgyben,
melyben a kisdud Eger patakocska folyik kicsi árral,
kerteket és szántót öntöz vize merre lecsordul;
vaskos Eger város neve így támadt e patakról.

Érik a búzakalász, hullámszik a sárga mezőkön,
Rák házába került a mohó, ragyogó Kutya csillag,
kétszerezett fényű sugarával a csillagokat mind
elfödi mostan a Nap, mikoron hadi jelre tolongnak
közrendű tömegek s felgyúlva dühös zavarokra,
ront a közelgő gyász, a halál órája elébe.

Tágas domb tetején jó fal veszi körbe a várost
s templomait. Derekas püspök kormányoz e helyben,
római bíborosok szép tükre, dicső diadalma,
császárral rokon ő, fejedelmi sok ősök utóda:
Hyppolitus, ki a nagyhírű Esték fia, sarja.
Hatszáz pap közül is csak ilyet választana jósló
Phoebus; ilyen püspök bezzeg vigodalma Egernek;
mégse lakik most ott, Rómába vezette el útja.

Bonzagnó volt ott, aki jártas a kánoni jogban
s római törvényben, Múzsák s Mars szinte segítik.
Gyászos pór hadirend, a keresztjelű talpasok arra
támadván, leveré őket s várfal magasába felérő
sírhalmozatot rakatott, véres lesz Eger, de örökre,
s Kárpátok földjén még most is a csont kifehérlék,
ott, hol a légbe mered havasormu hegyek koronája
s víg pannon tájtól elvágja a szarmata földet.

*Új
korona-
tanács*

Mind e gonosztettnek gyorsan nesze ment a királyhoz,
és az üres vakhír a valót kiszínezte, nagyítja.
Nagyhamarost a király palotára behívja tanácsát,
melybe bizony méltán ő vetheti is bizodalját:
bölcstudományu szívek, két országnak koronáját
s két fejedelmi személy dolgát fogják zabolára.

*Perényi
Imre
beszéde*

Nincsen olyan Sólón s törvényszerző sem Athénban,
sem Spártán, amelyen bölcs, nagytudományu tanácsos,
s termékeny szavakat hint Imre, Perényi szülötte:

- Ejnye, urak, micsodás új restség ül tireátok?
Egyre henyéltek, amíg csapatostul dől a nehéz baj.
Napjaitok hanyagul telnek, rút semmi-tevéssel,
míglen a köznéptől nagy kárt vesz az állami kincstár.
Pannoniánk urai s ti tanácsi atyák, ne aludjunk,
mert halkan suhan el, tovaszáll az idő rohanóan,
s nincsen olyan sírás, ami feltarthassa az égnek
forgását s a futós esztendőt el se akasztod.
Híres lett Székely vadsága s a bűnei révén.
Kardja nyit utat emitt, ott tűzzel emészti a várat.
Szégyen a nagy vereség, hogy várbeli hősokeket és az
úri rokonságot mint vágja a szolgai fegyver.

Hát mire vártok még? Mért tűritek azt, hogy e tolvaj
még gyarapodhassék? Nincs nálánál a világon
főbb lator, ő véres törét már Illyriában
edzi, folyók mentén köszörülgeti, ott, hol a csúfos,
rút törökök vérét elegyíti a Száva vizével.
Krajnai, stájeri nép, akinek becsületje a görvély,
torkáról zsákként fityegő golyvát cipekedve,
fut meredek hágón fel az alpesi ködbe előle.

Nemcsak az osztrák föld népét öli így az ijedség,
még a finom Bécsnek szép házai is belerengnek;
rakhatná Phidiás, oly szép a torony, tetejében
Miksa, a győzetlen császár diadalmi sasát is,
sok győzelmekkel jelesült, nagyhírnevű, tollas,
szép, iratos címermadarát szintén megütötte:
Pannonián a folyók megtelnek a vér özönével.
Gyilkolják az urat, a karókra kiszúrva a testük.
Halljátok, hogy a jó polgárság úszik a vérben,
elnyujtott lábbal dehogy alszik, a két füle csukva,
sőt szimatol, virraszt, nem rösteli állni a vártát.
Szomszédos lengyel szintén erejét sorakozza
és gyalogost toboroz messzebbre a szőke ruténság.

Ott, hol a Visztula zúg s beleömlik a tág oceanba,
ott, hol a nagy hegyeken vad nép lakozik s a mosolygó
szép kikelet gyönyörét sosem ismeri és sose látta,
csillagokig nyúlván a tiróli hegyek meredélye,
győzetlen helvét csapatok sorakozni sietnek;
Rajna-vidék karddal fölváltja a görbe kaszáját,
sváb nép már tarkán készül, táborba gyülekszik,
fegyveresen bárkák őrzik Duna fenti folyását
és puha Prágában meggyülik a hősi cseh népség;
Elba, a görbe folyó mentén már mérik a tábort,
vasvértű csapatok mozdulnak amott hadi rendben,
ott, hol halban dús Moravát látod, hogy a zsíros
morva mezőkre csobog habjával, erős Olomütz sok
tornya mered s falait kettős árok veszi körbe
s husszita ellenség ellen megvédi a várost.
Ott a tatár, az arab nyíllal telirakja a puzdrát
és szekeren járó szittyák felvonva az íjat,
görbe vasuk fogják, félvén a paraszti hadaktól.
Retteg a szerb, a görög meg a távoli Ázsia népe;
pajzst, ragyogó fegyvert övez fel a gyorslovu partus,
óvatosan készül, hogy biztonsága lehessen.

Még idejében hív, nem késve idéz meg a Végzet.
Közbül kell a Tanács, no de hasztalan akkor a szép szó,
hogyha a baj megvolt, mit szükség lőn megelőznünk.
Rajta tehát, cselekedj, ne halaszd, halogasd a jövőre.
Holnapi napra talán fordulhat a sors: ez az orzó
birtokotokba beült - s ti utánoznátok a dolgát:
Harc, tűz, vas, nyomorult vesztese az otthonainknak
lesz folyománya, ha most munkánkat félbeszakasztjuk:
dönthettek falakat s mászhattok azok tetejére!

Ő féljen tőlünk, úgy ám, ne ti féljetek attól!
Minden bűnre merész, vad kénye tüzelgeti régen,
hogy mindnyájunkat meggyilkoljon, de a mennyég
sem kedves neki, csak kormánypálcánkra törekszik,
s mindennél inkább az kell neki, hogy mi kivesszünk.
Ezt a merészséget hamarost ha mi meg nem előzzük,
nincsen hátra egyéb: hajtsuk le nyakunkat igába
vagy nosza fussunk el, mert nem könyörül meg a Végzet.
Nincs más választás: fussunk ki szülötte hazánkból
vagy hódolnunk kell, szolgálni a szolgagyiloknak.

Ennyire bíztok hát ti csupán a saját nemetekben?
Ó, haza! Szentegyház! Ó, büntelen, árva magyar föld
mily nagy vétekkal keltél fel az égiek ellen,
hogy tereád törtek most rengeteg emberöléssel
önnön szolgálid vad szolgálai fegyvereikkel?

Ó, egek! Oktalanul mi a haszna, ha földi világunk
 elhagyjuk? Ne tovább! Szűnjék meg a bosszu mirajtunk,
 már elegendő volt a haragvás Hunnia népén.
 Házából polgár megfut, városbeli kalmár
 elmenekül, s minekünk, ki vagyunk ura, üdve e földnek,
 már Buda is csak alig maradott, teli szennyes alakkal,
 s ennek a városnak szintén a kezükben a kulcsa,
 ezt náluk hagytuk s markukban ülünk, tehetetlen.
 Mocskos disznókat mi eresztettünk a vizeknek.
 Régi szerencsénk most rútsággá lett, sem a kormány
 nem biztos, sem a sok város. Nosza, büszke nemesség,
 álmod a sírba viszen már-már, nosza, üzd ki szemedből;
 mert öleden te magad költéd ki e szolgai harcot,
 most az a dolgod, hogy bensőnkől vesd ki e dülást.
 Rajta tehát, ne időzz! Azt tartja a régi igazság:
 hogyha hamar mozgunk, megbontjuk a nagy veszedelmet,
 nagy veszedelmek közt ártalmas a húzva halasztás.
 Bűnös a félsiker, és bűn az, hogy nagyon nem igyekszünk.
 Mindjárt elején kell ellene állni a bajnak:
 egy kicsi szikrából - nem ügyelsz - felnőtt a futótűz...-

*Körmöc-
bánya*

Közben a csorda paraszt sokaság mindenfele árad.
 Körmöcbányánál kincset költ, izzad a hegység,
 ezt azután pénzzé súlyszámra verik ki nagy ésszel;
 készül a jó arany itt, az arany, mi a rossz sokaságot
 harcba vezette - verik pénzzé ugyanitt az ezüstöt
 oly formán, ahogyan szabják a királyi monétát.
 Két hadirend rohan itt, riadás hangzik fel az égig,
 így harsan meg a menny, mikoron lecikázik a villám
 Ída hegyére, s a völgy visszhangzik az ég morajától.
 Nagy baj a gazdagság, a bajok legfőbb okozója:
 méltán mondjuk el ezt itten, mert imhol a polgár
 csak lakomáz, beboroz, szerelemre hevülget
 napról napra s a jódollgát megszokta ugyancsak,
 merthogy igen gazdag s epikúreus ő igazában:
 napkeleten ritkán szemléli, ha felkel Apolló.
 Mostan a háza remeg, fölserken a szörnyü zsivajra,
 azt hiszi, hogy menten kőtornyai összeomolnak,
 és az arany tárnák meg a barlangok beszakadnak;
 láthatod elrejtett sírok rémült remegését.
 Dús kamarájából amig ez nagykéssve kimozdul,
 másnál már a halál folytatja a kellemes álmot.
 Ez poharazgat, amaz takarodzik arany kerevetjén,
 bíboros ágyon amaz heverész felesége ölében,
 váltig ölelgeti és örömet vigadoz vele, Vénus
 olvasztván kebelét, ráhinti, csepegteti kedvét.
 Bűnösök, ó, be mohó ajkkal töltik be a sorsuk!

NEGYEDIK KÖNYV

Rögtön a Hír szállott, feketén hordozta a szárnya,
és a király úrnak teremébe remegve belibbent,
százzorozott jajjal panaszát elejébe letette.
Székéből fölkel a legátus, a pannoni primás,
szívvel-lélekkel főpap, tornáca az üdvnek:
már a paraszti hadat nehezen tűrvén, szava így szól:

*Bakács
a királyi
tanácsban*

- Háboruság, vas, vér forgódik-e egyre mirajtunk?
Még folyvást szaladunk gyáván? Ó, mindenek Atyja!
Ennyi a virtus csak mifelénk, hogy a szörnyű parasztság
rettenetes harccal fölemésztheti otthonainkat?
Mily hanyagul tűrünk, félemberek ostoba módján!
Higgyétek, méltán ránk illik egészen a mondás:
Gyakran a balga, a rest a saját kárán okosul meg.
Veszve az országban város, valamennyi van itten.
Csak Buda már a tanyánk, Székely bitorolja a többit;
ő Magyarországnak balsorsa, veszélye, a villám,
hűn daliákat amely leterít; sem a láng, sem a vízár,
örjítő éhség, dák mesgye elébe nem állnak.
Elhatol-é a világ nyugatára, délre, keletre?
Sarkokig elhatol-é? Oda, hol katarakta a Nílus?
Tigris, Eufrátesz ahol egy forrásbul erednek?
Győztesen elhatol ő és issza a messze Araxest?

Ó, milyen elfajzás, ó, jaj, mi be messzire estünk
ősi atyáinktól! Olvassuk a krónika lapján
hajdani tetteiket, felróva a könyv elejében
erkölcsük meg a trón kezdetbeli, néhai képe.
Hogyha megengeditek s hallgatjátok figyelemmel,
kurta beszéd kell csak, de hogy értse eszünk, elegendő:

Nagyszerű tettekkel keresé mindig diadalmát
Pannoniánk. Keleten, legjobb részen telepedve,
nemde, a büszkéknek volt hajdani ostora, átka
Attila és leveré Európának valamennyi
nemzeteit szörnyű vereséggel; a vér vegyi tett el
sok sose látta folyót; belgák Scheldéje, a Rajna,
Afrika partjai, Köln látták, amidőn leveré ő
ennek a városnak bástyái alatt, a közelben
brit kaledónoknak hadait véres vizi harcon.
Sok feldúlt város, vár emlegeté a kezünket
és a törökség is - felmérni ki tudja hatalmát! -
sokszor a kardunktól vett rettenetes vereséget.

Hátrafelé nyilazott a futó partus, de mi haszna,
egyre követte nyomán, üldözve a szittyai kopja.
Nemde, bilincsbe veréd, s remegett teelötted a Rajna,
Rhón vize és a dühödt Germánia és az olasz föld?
Délolasz és hispán remegett, gall, skót meg a német,
s északi tájakon is félt tőled a hősi, viszályos
szarmata nép, ki sovány paripát hajszol legelőre:
hogy békét nyerjen, nem szánta ajándokait sem,
küldte aranyterhét és küldte a prémet, az irhát.

Ó, hányszor robogott a magyar diadallal a harcon
Herkules öklével - s vér árán vett nyereséget
dúlt országának s futamult fejedelme ügyének!
Eggy a mi Isten-Urunk: győzelmessé eleinket
ő rendelte; nekünk, maradék, késő unokáknak,
higgyétek, szintén segedelmül lesz. Nosza, rajta,
rajta, magyar nemesek, hagyjátok a tétovaságot:
jó a siker minekünk, hiszen Istenen állnak a dolgok;
szent az Urunk - s a magyar hatalom sose érheti végét.
Ám a magas mennyből Jupiter letekintve a földre,
úgy rendelte: a gond, a nyomor lesz az emberi végzet,
könny meg a sóhajtás járjon csak előtte, utána.

Társaim, ó, de hiszen sokkalta nagyobb veszedelmet
nemde, hogy elvisel ily győzhetlen, nagyszerű fajta?
Váratlan ha baj ér, sikerül - de soká sose tarthat
orcátlan tett itt. Magatok lássátok a régi
évkönyvek lapján, ugyan, emlékezzetek erre:
bárki igaztalanul harccal rontott a magyarra,
győzelmes sose lőn végül, mert Mária és a
szent fejedelmeknek védelme vigyázta e földet:
ők sose hagyták el; láttátok, hullik a villám,
Szent István harcolt mivelünk bösz elleneinkkel.

Hát bátrak legyetek! Jobbágy had meg ne zavarjon,
mert a baromhajcsár, a kapás tehetetlen a harcon.
Nem kell sok katonád, s elvész valamennyi, mivelhogyan
elvesztette eszét (ez okozta a nagy bonyodalmat!),
sok nyomorult bűnét megsínyli maholnap e Székely!

Nem csoda, hogy minket jobbágyi bajok nyomorítanak:
szerte világunkon, lám, tombol a háboru vésze,
egyformán lakozik mindenhol a gyatra civódás.

Illő, hogy méltán értsük mi saját esetünket:
Mindig tombolt Mars - mese lett a latin neve tőle,
s Trója helyén immár hullámszik a búzavetés rég.
Még a világító csillagseregen se maradt a
békesség mindig: (ha ugyan hihető) Jupitert is
megriadoztatták, amidőn fölkelve a gigász,
száz karjába hegyet ragadott, úgy tört az egekre.

Lám, de miért tárjak külső példákat elétek?
Ím, IV. Bélát a magyar földről kivetették
szörnyű tatár hordák; pusztultak a hegybeli dákok,
ott hol a termékeny Maros ömlik aranyporu földön;
elragadá a tatár rejtett kincsét a Szamosnak:
ős Decebálé volt, ki leverve a Nerva fiától,
fogta dühödt kardját, úgy verte saját kebelébe;
pusztíták Decebál tornyát, Trajanus diadalmi
emlékét: Sármást, Abrudbányát, a Fehérvárt,
büszke Zalatnát és faragott márványköveken kelt
húszpillérű hidat: rohanó Duna habja benyelte,
romjaiból csak alig látunk porosult maradékot.

Emberi sors, hogy tűrj, hogy tűrjed a sorsnak a terhét,
még ártatlanul is. Mert mindet a sors keze osztja.
És ha szerencse kísér, jó napra derülsz a bukásból.
Ezt ne feledjétek, gondolatok erre szünetlen!

Rajta tehát, magyarok! Ha van itt e hazán nemes ember,
oly nemes ember, akit még ősei hírneve érint:
marka ragadjon most fegyvert és ősei jussát
oltalmazza meg és hadd nyomja el ezt a zavargást
és a hazát dúló köznépre lesújtson a kardja!
Összesereglett és nagy száma van elleneinknek;
nem kell rá sok erő mégsem, higgyétek el, úgylis
megverjük, s e paraszt népség s a jövői parasztság
megbűnhődik ezért tőlünk, ahogy érdeme hozta. -

*A
nemesség
hadba
indul a
Dunához*

Szóla s a férfiakat most bátorságra tüzelte.
Tetszik a bölcs szó, s már nem félnek a háboruságtól,
mind tusakodni akar, felgyullad a kedve a harcra.

Máris a könnyű vért tetejébe kerül fel a fegyver;
itt van az íj, éles nyíllal teli duzzad a puzdra,
hátukat öblös pajzs, vállukra akasztva, borítja.
Ez könnyű lándzsát forgat, hajigál a kezében,
az meg a vassal vert dárdát markolja keményen.

Pest

Mennek a nagy csapatok csendes víz, ős Duna mentén;
egy rész kis sajkán, más nagy bárkán szeli által,
szálfákból kötözött tutajon megy a többi nemesség
át a habos folyamon, valamint magasorru hajókon.

Erre van egy helység, neve: Pest. A hegyeknél
lentebb van, de magas halmok tetejébe kinyúlik.
Napsugaras rétek vannak körülötte; a kéklő
mák terem ott, sokféle gyümölcs van a kertben
és a talaj termő; gyönyörű ez a pompa, az illat:
ápolat kertekből kivirulnak a sárga virágok.

Itt is a földművelők felvonták táborukat már,
part mentén mindjárt: a királyi sereg vele szemben
tábort járva kiállt; hosszú lándzsák sorakoznak.

Forró volt az idő, Sirius vad csillaga éppen
meghaladá a Bakot s azután közel érte a Rákot
és közepén metszé e jelek köreit, mikoron most
szólt egy józan, vizen élő fő, kit a húnság
hív a saját nyelvén nevezetre a Bornemiszának.
Régi nemes bárók, híres törzsök maradéka:
termete apró, ám nagy hangon szól vala ígyen:

*Borne-
misza
csatára
buzdítja a
nemesekeket*

- Itt, a rideg tájon, havas északi földre születünk,
itt, hol a vad lovasok vonják fel a félkörű íjat;
küzdeni termettünk, Mars kardja van oldalainkon.
Ősi szabás a ruhánk, zárt és szigorú ez a köntös:
karjából libegő ujjak hosszan se fityegnek,
és felső részén nem buggyos a karja, a combja:
szélkavaró ujjal bajos ellenségre lecsapni!
Bátorság kell ám, mert célja vitézi hadunknak
most a hazánk s a rokon komaság számára szabadság!

Vesd bele minden erőd, mert most a paraszthadak ellen
fegyveresen keljen fel mind, aki bírja a karját.
Félsz-e, erős vagy-e most - ezen áll a szerencse, ezen vész;
s függ a szerencsétől, hogy győz-e, veszít-e a tábor.
Azt mondják, így szólt hajdanta egy ősi poéta:
Gyatra az emberi lét: sors élteti, hajtja, veszejti,
s ingadozó ez a sors. De akit tüzesít a reménység:
emberi nagy jó az - mint bástya, szilárd lesz a szíve.
Régi dicsőséget megtartani, szerzeni újat,
egyformán jeles ám. Mire jutsz, meglátszik a végén! -
Így szólt s tüzelő lelkük tüzesebbre hevíti.

*A
parasztok
kegyelmet
kértnek*

Ekkor a népségből kirohant a középre egy ember
és süveget vetvén, szólott a vezérhez e szókkal:
- Megkövetünk, kegyelem. Fegyverre csupán az a Székely
kénytetni népünket; pártokra, csatára miatta,
féltünkben keltünk; bűnhődje meg ő csak a vétket,
ennyi sok ártatlant váltson meg az ő feje. Aljas,
rút dolog ám a nyomor: megvész, ahol ez van, az erkölcs.
Ez sodor el minket, zavar össze e szolgahadakba.
Hát könyörülj rajtunk! Engedd meg, hogy hazatérjünk,
hadd lássuk gyerekünk, nyoszolyánk, árvult maradékunk,
elhagyatott, kedves kunyhónk, szeretett komaságunk:
mert hogy az otthoni füst ragyogóbb idegen tüzihelynél.
Végző vész idején mindig van a bűnre bocsánat:
lágylj hát meg ezért, fojtsd vissza szivedbe haragvó
indulatod s nézd el bűnét tévedt hadainknak.
Hadd jussunk békén haza, és késő unokánkat
háboruság, csunya had mindétig messze kerülje.
Vesszen a jobbágyharc, soha míg a világ a világunk
és maradékunkból él bárki: paraszt ne akarjon
országolni. Dehogyan kell pálca nekünk meg a város.
Hadd szántsunk a füves réten korhadó ekeszarvval,
hadd tömjük meg a csúrt sokféle derék veteménnyel,
csak magokat vessünk ekevágta barázda rögébe
és adjunk hálát az egeknek, amért a parasztnak
jó gondját viselik. Nem jut soha majd az eszünkbe,
hogy feketült sarlónk ismét vérrel vörösödjék,
ócska kapáinkat fényesre kapáljuk a földön.
És az adót, ha nehéz, földbért, ha igaztalan is lesz,
és a mohó uzsorát, mind-mind lefizetjük ezentúl,
s áldva magasztalván, nevedet sóhajtuk az égre. -

Erre felelt a vezér, a beszéde ugyan nyomatékos:
- Késő bánat már, későn okosulnak a frígek.
Bűnre sosem marad el, mindig el is éri a torlás,
s torlástok méltán a bitó, a karó, a kerék lesz.

*A gubacsi
csata*

Rögtön a nedves száj harsantja a trombita ércét,
görbe tülök felüvölt, a csatára tüzelve rivalgó.
Indul a sok zászló, megkezdik azonnal a harcot.
Lárma riad, harsány. A hasakba hatol be a dárda.
Ám a vitéz nem tűr vereséget: a lándzsa nyelét, bár
kőrisből készült, eltördeli mégis izommal.
Nagybátran kardját kiragadja szoros hüvelyéből
és a tüdőbe hasít, a gyomor közepét beszakítja;
belseje megnyílik, bordája betörve, a sebből
árad a vér bőven, szennyével elöntve a földet.

Nagyhevesen rohan és csap a két sereg össze rohammal:
Szolgai mód ez fél, azt hajtja a büszke szabadság.
Nagy csata volt, szívós viadal, dühödött had.
Hulló lándzsáktól odavész nagyjára a köznép,
és örök álom hullt feketén, lecsukódva, szemére.

Jó patkós paripák a nyakakra, fejekre tapostak,
horgas szablyákkal kaszaboltak emerről, amarról;
ezt lóról leveré, azt földön ütötte le lándzsa.
Rengeteg ember volt, aki vesztéből futamodva,
összerakott kézzel hajlik s a habokba beugrik
hirtelenül; két part visszhangzik azonnal a jajtól.
Örvénylő a folyó, úsznak, vergődnek a sodrán,
mentik az életüket, legalábbis eképp igyekeznek;
most a habokba alá, háromszor a mélybe merülnek,
háromszor veti fel levegőre a víz a halókat.
Ám noha Portumnust győznék úzás-evezéssel,
vagy Glaucust, a vizek ujdón lakosát, a nagyéltűt,
azt, aki Euboián jó Anthedonát segítette:
nedves testüknek súlyát nehezíti ruhájuk
mégis. - Ezért mostan zokszóra fakadnak eképpen:
- Nincs titok Isten előtt, jól tud sorsunk ura mindent!
Itten a sodró, mély örvényben elér a halálunk,
mást nem is érdeklünk. Amidőn levegő meg az élet
elhágy bennünket, nagyzagyván összekuszálunk
káromlást s áldást, szent óhajtást meg az átkot.
Isten urunk letekint, s megítél igazában e bíró.

Lelkük e szóra kiszállt, testük meg a vén Duna habja
mélyében lemerült, ez a nagy víz lőn temetőjük.
Más részt elfogtak, s aki foglyul esett, köteléken
sínylődik, keze fáj; mások vasláncra verődtek,
és amidőn a kovács nem tud már verni bilincset,
használnak bükkfát s kőrisvesszőt kötelékül.

Már rakodott tutajok hordják a Dunán a ruhákat,
fegyvereket s prédát, jut is ennek, amannak.
Ott kérges tenyerek remegő evezőkre feszülnek,
és a hajós retteg, zsákmánya mogorva, ijesztő.

Egy részük szekeren Buda vára felé veszi útját,
Pestre terelnek mást, renddel jár hosszú menetjük.
Utca során ujjong diadalmi utuknak a népség.

Hátrakötött kézzel ballagnak a pórok; az arcuk
vérbe borult váltig. Meglátta a népet Ulászló
és megesett rajtuk szive, így szólott a király úr:

*A király
szól a
parasz-
tokhoz*

- Ejnye, mi lelt, te paraszt? Mért fogsz a kezedbe te kardot?
Mért hagyod ott az ekét, mért hagyta el otthon a telket?
Kell-e bolondos harc? A fejedbe ki rakta e baj vészt,
szolgai hadra ki vitt? Ó, köz-soru, balga teremtés!
Bezzeg előbb váltig legelő kecskédnek a tőgyét
dicsérted, s nádas kunyhód vala szemben az éggel;
hogya a villám hullt, s Jupiter rémíti a földet,
kűnn a szabadban hálsz, úgy tűröd az éji viharzást.
Orcátlanság volt a gyümölcsöt, a kertet, a földet
otthagynod cserben! Nem az-é legelőszőr a dolgod,
hogy szőlőt telepíts, s ha a gaz fölverte barázdád,
gyomlálgass; az ekéd feltörje a földet, a rétet.
Jó szekered nyikorog, fogjad be, vezessed az ökröt!
Halni erényben jobb ugyebár, mint élni latorként!
Rajtatok én győztem s most vissza is élhetek ezzel;
mind leölelhetlek. De bukásotokon könyörültem:
mert illő, ha magán is győz a király, aki győzött,
veszteseken könyörül, de a gőgösöket megalázza.
Ez méltó hozzánk, diadalmunk bére legelsőbb:
azt, amit úgy kíván, adjuk meg a vesztesek üdvét.
Menjetek el haza hát, s amit elhanyagoltatok eddig:
termeljétek a bort, a kalászt, szántsátok a földet,
ócska, lyukas zsidelyt foltozz meg a ház tetején is.

Ám te, vezér, nyomorult, klastrom szökevénye, te Lőrinc,
egyhúron pendült cinkos több fráteremmel
s többi kolompósok is, ti a tűzre kerültök, a rostra! -

*Uri
hóhér-
munka*

Balcsillagzat alatt, boldogtalan óra szülötte
lett ama szörnyű halál, a kegyetlen végzet, amely most
újdón kint költött, meg nem könyörült az ítélet:
Sápadozó testek gyötrődnek a kínba, halálba,
tagjaikat tépték - ős Pentheus ért ilyen órát.

Elvágott, kitekert inak, ujjak a kézen, a lábon,
kar, könyök és lábszár, térd, comb darabokra törődik,
szétmarcangolnak cafatokra tüdőt meg a hónalj,
szívet, a bél; szíjjat, hosszút hasogatnak a hátból
hóhérok, s embert, elevent nyárson sütögetnek.
Soknak a féligsült testén több seb feketéllett
mint amilyen kék-zöld volt Théba szülötte, Ophytes.

Fel ki sorolhatná, hány csepp hullott ki az égő
testekből! Nincsen Hellespont tengerölében
alga se annyi, silány, s vaskos hullámokat is nem
vág fel olyan számost sziklás partjára a Jóni
s Adria-tenger. Elég, kisütődik minden idegszál,
mellkas, belső rész, megroncsolt tagban a rostok.
Tűzbe csurog le a vér, tépett vállból lecsöpögve.
Mintha tavasz táján olvadva megindul a hólé:
fej, nyak, has, csipő úgy ontja a vért feketén ki,
s ocsmány tócsákká terjeszkedik árja a földön.

Jobbágy jajszava kél, felhangzik a tűz ropogása,
csattan a hóhérbárd, felüvölt, akit ér, lezuhanva.
Megtölt ez mindent, mindenféle harsan a hörgés:
mint ahogyan zendült a Lipári szigetben a barlang
lángja, ahol munkált ciklópi kovács, a sicúli
és Brontés, Steropés meg a szörnyü, iromba Pyracmon,
tömlőből fujtat s olvasztja a földszinti ércet:
úgy pattannak szét koponyák, kicsurogva velőjük,
hullik a tűzre a nedv, sűrűn a pacalja kifordul,
véres förtelmét sercegve szakasztja a lángba.

Mintha a megrázott fáról lezuhognak a lombon
gyűlt essőcseppek vagy a makk, puha héjba ruházott,
s mint a folyó csöndes tükörén sok-sok buborékot
ver föl a zápor, eképp hólyagzik a bőrön az égés
és pattogva reped, kicsöpögve belőle a nedve...

Székely ezenközben pusztítja a déli vidéket:
ott, hol a császár járt s Thessália-szerte kionta
gétáknak vérét, amidőn a fagyott Duna hátán
télen a jégtömeg állt, s azt vágta sebes szekerekével.
Ott, hol a mérnöki lánc nem messze kiszabja magyar föld
mesgyéjétül a szerb-országi paraszti mezőket:
nagy, meredek sziklán, zöld lombokból kiszökelve,
égbe emelve fejét, ember hova fel csak alig jut,
fenn a szörényi tetőn vár áll s kóbor törökökre
mélyen alánéz, hol szent forrás ér a Dunába
hét ágban s istent tisztelt a vizén a lakosság,
s hősi Heraclius is, perzsákra ki ment seregével.

*Temesvár
ostroma*

Ott, hol a víz ered, ott a Temesnél táborozik György.
Kétfalu, kétárkú sánc védi az ottani várat.
Most a magas bástyák aljába jutott el a hadvész,
és a dühödt népség egy hónapig ült meg a sáncnál.
Itt mindent, mit az ész, kéz, mesterség cselekedhet,
megpróbált Székely s ostrommal igyekszik a várra.
Báthori sarj, István védelmezi haddal, a vajda.

Ostromot áll a kapú, a torony meg a vár, de a védők
őrizik oly gonddal s oly buzgó fáradozással,
mint ahogyan hajdan fegyvert ragadoztak az égi
istenek és védték csillagragyogásu hazájuk:
mert az irigy földről gigász seregek rohamoztak,
hogy Jupitert kivetik; minden kort megzavarának.
Villan a kénes láng, és vasgömböt visz a végzet,
rettenetes hadigép rombolja emezt is, amazt is,
robban a fojtott por, sűrűn nyög a megremegő lég,
mély felhők ködeit szálló sziklák kiszakítják,
füstöl a romló fal meg a bástyatorony dűledezve,
megvehetetlen sánc megbomlik a sűrű lökéstől,
itt is, amott is már a lövés romlasztja a töltést,
és félő, hamarost az egész belehull a gödörbe.

Nem harcoltak eképp ős trójai tornyok alatta,
Trebbia bástyáján s a saguntumi vár kapujánál.
Itt a nehéz levegőt nagy sziklakövek hasogatják;
szikla szakaszt sziklát; a követ rakodott kosarakkal
hordozzák a falon, de a szikla se verheti vissza
onnan a pórereget, ha leöntik a lomha kosárból.
Fenn a kapú tetején a sorompót őrzi az őrség,
falra igyekvőnek közápport szór a fejére,
s mint leütött borjú, roskad le a földre a vivó.
Őrhelyen áll valahány védő s ott harcol a sáncán.
Védik a bástyákat nagybuzgón hosszú rudakkal.
Egy rész markában kardot forgat, de a többi
vasláncot hajigál fentről, vegyesen vele szemben
áll a paraszti vitéz lacikonyhással, tehetetlen.
Hullnak a tornyokból lándzsák, órjási gerendák
és szétmorzsolják apró cafatokra a testet.

*Báthori
dorgáló
levele az
udvarhoz*

Két izben fölkel s kétszer lehanyatlik a nap már,
ártó éhínség, hogy szerte megülte a várat.
Töpreng már a sok úr, hogy az ostromló seregeknek
adja kezére magát s adná a kezére Temesvárt.
Hektorhoz méltó hős Báthori, ő a szilárd csak,
váltig buzdítván: - Tartsunk ki tovább is - eképp szól -,
álljuk a balsorsot, s bár hogyha nehéz is a végzet,
tűrjétek bátran, mert hogyha haragszik az ég ránk,
asszonyi jajszóval semmit se tehettek az ellen.
Hasztalan óbégat, ha hajója törött, a hajós már,
sáпитozás se segít, amikor már süllyed a sajka:
két kéz kell akkor! S emberség kell minekünk most
megmaradásunkért; fürgén foltozd ki a léket,
merd ki a sós vizeket, fordítsd a helyére vitorlád,
tarts kikötőbe hamar s azt tedd, mire int a parancsnok! -
Így szólott István s lelket ver a többibe újra.
Majd meg ilyen levelet küldött Budavárba, s eképpen
szól az urakhoz amott, keserűen epés ez az írás:
„Ó, hitvány nemesek, nosza, nemtelen és henye tuskók,
értetek én kétszer haltam, háromszor megsebesültem,
hőt, fagyot és záport, mennykőt, vasat és tüzet álltam,
tátja reám torkát folyvást a halál, a kegyetlen.
Nemde, köszönhetitek? De ugyan ti nekem mit is adtok,
háládatlan urak! Vár s ellenség berekesztett,
nyolcadnapja ülök már zárva falakba egészen.
Nincs eleségünk már, szomjúság perzseli torkunk,
roskadozó sáncról függ már csak a várban az élet.
Úgy remegünk itt, mint vágóhíd barma a széken,
s óránként várjuk, mikor ér el a rettenetes vég.

Ó, puha hájhasuak, lustán álomba merültök,
csak páváskodtok, gőgösködtök, pazaroltok,
kapzsi, irigy népség, hivatalra vadásztok, ezért csak
egyre viszálykodtok s egymást lesitek, mialatt az
ellenség a hazánk minden díszét letarolja.
Délit a déli elűz, és északit északi szélvész:
Bűnből hajt ki a bűn, s az erény az erényt szaporítja.
Hogyha irántam már így elfeledétek a hálát,
jó urak, itt van a vár, a ti váratok, erre legyen gond!
Éget a nép tüze: óvd meg, amit még bírsz, a hazádból!
Öntözzed vízzel, s a heves tűz lángja behamvad!
Meddig alusztok még? Az ügyetlenség is elég volt!
Hogyha hamarsággal nem hoznátok segedelmet,
elkéstek bízvást s nem használtok minekünk már:
mert a paraszté lesz már akkor ez égbeható vár,
mindnyájan kiveszünk, s vérünk betelíti az árkot.”

*Dózsa
vadászata*

Még a kelő napfény nem hajtja a csillagos éjt el,
minden fűszálon még csillog a hajnali harmat,
s már a madár csicsereg. Kábultan fekszik a Székely;
meltán álmatlan, de kicsinyt elszunnyadozott ím.
Szíve nehéz, szomorú: egyszerre zokogva riad fel.
Nagy költő mondá, s bölcs volt e beszéd igazában:
Hogyha a szív szomorú, jósolja bajunkat előre.
Nem kell fény, a gyönyör, terhes neki tréfa, a tánc is
és Bacchus habzó, édes kelyhét se kívánja.

Nos, de vadászni kimegy. Mindjárt a mezőnek a szélén
áll hegyezett füllel kicsi nyúl az uton - szomorú jel! -
és ez is elfoszlott az üres levegőbe azonnal.

Míg paripán a mezőt járdalta, mi szörnyű csodát lát:
két dühödött farkas támadt a vadászi csapatra,
s mintha halál képét hoznák elejükbe e jellel:
lándzsa hiába szakadt, megtépdesik egy fiu testét
s átfúrt bordával tágnak az ordasok aztán.
Gondot elűz a berek, bánatra be jó a vadászat,
megkönnyebbül a szív a patak csöndes csobogásán.
Ő a vadászlándzsát forgatva kezében üget s az
árnyékos ligetet s a vadak rejtett menedékét
fölveri, bátran tör berkek nyugodalmas ölére,
éhes oroszlántól nagyhetykén elszedi kölykét,
futkos a szörnyek után, rabló medvékre vadásztat.
Három gímszarvast, három vadkant leterített,
villámként ugró, sebzett párducra csapott le.
Búvik a népek elől; jó zsákmánnyal rakodottan
megtér dús, pompás sátrába, ahol lakozik most
s éli megint a szokott, víg sardanapáli világot.
Bár hiu és gögös, mégis faragatlan egy ember,
míg a tilinkó szól, lejt rá, de paraszti a tánca,
mindkét lábával dobbantgat a földön. Ebédnél
kezd kerengését, s nincs vége, se hossza a táncnak.
Költséges lakomát készít és úgy üli torját.

ÖTÖDIK KÖNYV

*Várdai
Ferenc
fellelése*

Várdai törzsökből eredett a Ferenc nevű püspök,
Erdélynek bástyás sok városa él ma alatta.
Nagyjeles ő Phoebus mesterségében, az ajkát
Thália szépszavuvá oktatta; ezért a királyok
hajlanak is rá; jó, jámbor s gyémánt ez a jellem.
Néki az ország is hálás, Erdély s a királyok,
mert egységbe nemes, számos gyűlt össze szavára.
Ő maga is harcolt, mindenki dicsérte, követte.
Béke lesz újra, ezért őt illeti érte a pálma.

Zápolya vajdához szól így, hogy a harcra tüzelje:
- Isten, a törvény int, buzdít, úzzuk ki Temesből
hadrakelő népünk, mert hogyha a görbe parasztok
foglalják el a várt, többé vele szembe nem állhatsz,
romba szakad palotánk, és hosszú karóba vonatnak.
Hasztalanul sírsz már akkor, hogy a harcba nem álltái.

Vészes a késlekedés, de nagyobb lesz még veszedelmünk,
hogyha sokat fecsegünk. Hamarább kössük fel a kardot
s rettenetes haddal törjünk a paraszti tömegre.
Győzni fogunk, mert ők diadalmukban bizakodnak,
már pedig ez sokakat végső vesztükbe taszított.
Mert noha még kétes győzelme, de mégis e csorda
óvatlanná lett. A király csakis úgy lehet úr, ha
dolgain ész a vezér. S a derék úr dolga aként megy,
mennyire jó vagy rossz; s inkább ha a rossz fele hajlik,
dolga nem is lesz jó: amit elnyer, az újra veszendő.
Ostoba vajdának nem lesz tartós az uralma.
Nagy vereséggel jár, nem biztos birtok a rablás,
s főrend és polgár nem uralja sokáig a fegyvert. -

*A temes-
vári
csata*

Így szólott s mindük lelkét fegyverre tüzelte.
Harcra heves hadirend követé a vitézi vezért már.
Érc sisakot helyezett a fejére, a nem remegőre;
vaspáncélt kapcsolt bátor kebelére; a hátán
nagy bőrpajzs fityegett, szíjakra akasztva fogóján;
lándzsa a jobbjaiból és baljaiból se hiányzott.

Nagylelkű nemesek szép szerrel eképp vonulának;
harcba haladt a csapat, mert így döntött a tanácsuk,
minthogy a nép tüze ég. - Már örváltásra negyedszer
szólal a trombitászó, amidőn közelíti Temesvárt
Zápolya tábora és fölmenti a várat a vésztől.

Ott, hol a téres rét terjed ki, virágos a pázsit,
ül s lakomázik a nép dúsan, nem sejti jövőjét,
táncot jár borosán. S egyszerre mit is hoz a végzet:
zűrzavaros riadal bomlasztja vidám lakomáját,
ugrat a ló torozók köziben, s erdélybeli vajda
istenként jön elől, gyors szélvésznel sebesebben.
Nagyszivü, ifjú vezér e serény, e vitézi Achilles.
Villámként rohan ő jobbágy hadi tábora ellen.
Többre dehogy teszem én Paulust, Mariust, se Metellust
s isteni törzsökből sarjadt, nagyhírű Acestest.
Még mielőtt várnák, hadi ménen a népsokaságnak
sátraihoz nyargal, forgatja nehéz buzogányát -
Herkules ökléhez méltó e herakleszi fegyver.
Fényes páncélban jár, záporozik le ütése.
Meglódul jöttén a parasztok tábora, bomlik.
Nincs a tanácsra idő, de remény se igen maradott már
bármi cselekvéshez; vakrémület ülte meg őket.

Szálltak alá a ködök, levegő feketébb a szuroknál,
méltán illő volt a szerencsétlen viadalhoz.
Úrrá lőn az ivás, óvatlanul álltak az örök.
Így érkeztek el ők a legelső sor vonalába.
Már mire lódobogás meg a földről felkavarult por
jelzi, hogy itt a sereg: letiporva közelben a sátrak,
zendül a trombitaszó, s harsány riadó jeladása.

Mintha a Nílushoz zord Thrácia téli fagyából
déli vidéknek langy tájára, seregbe verődve
szállnak a darvak, V betű formáján sorakozva:
trombitajel harsan, vegyesen belebőg a tülökszó,
reccsen a kürt szintén - száll első rendben eképp most
vértben a kincstartó, körülötte erős csapatokban
páncélos lovasok. Meglátja a nép a ledöntő,
hirtelenül tábort gázló, dobogó paripákat,
s megfut a győztes pór, szárnyalva jövő vasasoktól.
Retteg, megbénul, tehetetlenül áll a rohamban,
szétszaladoz; ki-ki már odafut, hova rémület űzi.
Tábora szétromlott, pusztul, nagy lőn veszedelme;
hasztalanul fárad most már a vezér, nem ügyelnek
rá többé; mind fut, oldván kerekét a parasztja.

*Dózsa
vitéz-
kedése*

Ó, hitvány szolgák! Te tudatlan faj, te gonosz csont,
nem szégyenled eképp itthagyni bitangra királyod?
Látta tehát Székely, futván hogy megfut a népe:
elhül, bős sorsát bús lélekkel viselé el.
Kellemes asztaltól felkél, fegyvert fog a marka.
Mégis a lelke remeg, félénkké vált a szívében,
arca reményt hazudik, de szívét nehezíti a bánat.

Szitkait és átkát számos fohász elegyíti.
Még sapadt arccal, keserű fűnél keserűbben,
fegyvereit fogván ront ellenség közepébe.
Nyargal erős paripán, előbb a szerencse kíséri:
egy vágással két vért katonát leterített.

Mégis olyan sort ér, mint egykoron az, ki merészen
ősei hamva közé piszkolt. - Beleront a gomolygó
harci sorokba, szorong a tömegben, a képe ijesztő,
bénult elleneit kaszabolja, levágja, hol éri.
Kardja kicsorbult már, nem vág be a vérbe, miképpen
még az előbb vágott, csak zúz, de hasítani nem tud.
Nagyszivű ifju vezér, a serény, a vitézi Achilles
üldözi vont törrel, mint menykő jár a nyomába:
Zápolya, ő, a vitéz. A nap is gyászolja a sok vért
emberölő harcon; s elsápad, a fénye sötétül.
Ő, nyomorult! Így jár fennkölt arccal, dühödötten,
teljes lélekkel forgatja a csorba vasat, s a
penge letört, keze még csapdos csak a markolatával.

Ménjéről lelökik, bús Székely látja valóban,
itt van a vég, most már nincsen kétség; lerohanja
lánczsa, olyan sok, hogy nem győzne fölötte a perzsa,
ármánnyal görög és nagy bátorsággal a német.
Megkötözik fáradt kezeit fonatos köteléssel.
Tombol, mint a borús berkekben a böszdühü medve,
csapda-gödörbe ha hullt, vagy a szép ligetekben a mérges
vadkan, amely vesztét már látja, csaltba szorítva.
Bömböl a mord száj és kibogozni igyekszik a vaskos,
jó bogokat. S hogy már csak halni vigyék ki a fényre,
szűk, kis odúba veték - őrség sok van körülötte.

Nagytestű ember s mégsem kap most eleséget,
nyomja sötét börtön, mozdulni se tud, bezsufolva.

*Dózsa
halála*

Jött a tüzes hajnal, fénylőn kel a nap fel az égre,
köntöse szép, ragyogó, úgy lép be a tábori sáncon.
Bűnök tengere, ó, még várja kegyetlen a kínzás.
Jó véres hóhér, kicipelte silány üregéből:
nagy látványosság lőn ez lihegő sokaságnak.

Nézte a csillagos ég térséges boltozatát ő,
nagybúsan felnyög, sűrűn sóhajt kebeléből
és szólott szomorún: - A halál mindennek a vége.
Itt az utolsó nap s végső órája a napnak,
s túl a világ végén már várnak a thúlei partok;

Bármilyen halált adtok, ti egek: legyen az, amit akartok:
állhatatos szívvel, bátran fogadom, mert istenek ellen
nem tehetünk semmit. Nyájasság meg sosem óvja
sorsunknak fonalát, de a hős meg a gyáva is elhull.
Tűröm, amit hoz a sors. Úgyis nagyokat cselekedtem:
én, Magyarországnak főrendeit én megaláztam.
A haza zsarnokait pusztítottam gyökerestül.
Ésszel, erővel ugyan ki haladt meg e pár viadalban?
Érdemet, ennyi sokat mint én, más senki se szerzett.
Többet végeztem minthogy diadalmi menetben
háromszor mennék Kapitolra királyi rabokkal.
Égen amíg csillag, míg fű, kacagó, lesz a földön,
tengerben hullám támad, s erdőn fa növekszik,
fennmarad ám a nevem maradékra örökön örökké,
és hunnok földjén váltig kidicsérik. Az ének
zeng a paraszti király híreről, égre magasztal,
nem merül így többé soha már feledésbe, hogy éltem.
Én természetből kiszabott utamat hadakozva
megjártam; vádat nem szórok a végzetem ellen,
merthogy a vesztet elérte. Hát meghalok, ámde a sorsom
és a szerencsét sem siratom - csak a százfejű bajra
hullatom átkomat én. Mert gazdagság meg a pompa
gyilkolnak meg most, ez a bús, az igaztalan élet;
ez romlasztott meg rútul, mifölnék kerekedve.
Meghalok, és nékem nem kellene újra az élet.
Búcsúzó, te világ - isten veletek, diadalmak! -

Így szólott. Azután sok vér áztatta ruháját
hóhér tépi le és égő botot ad a kezébe
és tüzesült koronát helyezett le királyi fejére;
így ékíti fel és így kente fel őt fejedelmül.

Mostan a jobbágy-had felbujtóját, vezetőjét
így csufolgatták a királlyal, s a bakó még
sárga halántékát izzó vassal sütögette.
Tört koponyájának bőven buggyant ki a nedve,
ontja ki agyvelejét füle, szája s az orr üregén át.
Úgy amiképp az edény nyílásán át az aludttej,
sűrűsödött folyadék, amidőn a fedél leszorítja,
apránként kicsöpög s a lyukacsákon kiszivárog:
úgy ömlött a velő a tüzes koronának alatta,
s förtelmes folyadék mázolta be végig az arcát. -

Nádpálcával vert szolgái körötte csapatban
vad táncot jártak s a királyukat egyre kacagták.
Zápolya int, mire most vont pallossal fenyegették
őket, ezért rágják, megtépik a pusztá fogukkal
nyomban a megroncsolt tagokat s úgy nyeldesik és a
Székely testéből jóllaknak, a vérit is isszák,
úgy falják be husát hitvány szolgái uruknak.

Ily hóhér-lakomán, vérrel föcskendve be, rútan
áll vala szörnyeteges teritékkel ez ördögi asztal:
marva, a vére veszett, gyűlölve a fényt meg a létet,
földre ledől, félig holt teste alélva kinyúlik.
Lassan az életerő megtér azután a szívébe.
Nyáron a napfénytől mint hogyha a szomju növények
kókadtan csüngnek, lekonyulva kocsányuk; azonban
hirtelenül zápor lezuhogva esőzik az égből
és felüdül minden, zöldülnek a berkek is újra,
érik a búzakalász, élednek a kerti virágok.
Így a szerencsétlen Székelyt, amidőn lelocsolták
sok vízzel, megtért ismét a halál kapujából.

Zápolya int, s rögvést megereszti a kóckötéléket,
és amidőn felüdült, ismét int: újra kötözzék.

Mintha Ulyxesnek tért volna meg újra világa:
társait emberevők főzték s megevék lakomára -
régi tudós könyvek tárják mielőnkbe e dolgot.
Már a nap is lefelé hajlott, megnőttek az árnyak.
Foggal marcangolt Székely csupa seb tetemét most
földre teríti a bőszi hóhér, hogy négyfele vágja.
Sok vérrel belepett ágyékát felhasogatta
és feltárja szívét, felnyitja egész kebelét is.

Mostan a vad fickó váltig széttördeli csontját,
félig evett, bütykös lábát, karját, nyaka szirtjét.
- Bárki eképp vesszék, aki belső háborúságot
támaszt - így szólott, s a fejét bárdal lemetélte.
Méltó intelműl, s hűségre tegyen tanuságot,
lándzsahegyen vitték a fejét feltűzve Szegedre.

Most a sötét árnyak szárnyán leborult a vak éj már.
Merre a tágas uton széles kapuhoz visz a lejtő,
tátja ezer torkát poklok könnyes palotája.

Rettenetes zajjal hullott a sötétbe le Székely,
villámként vonták. Recsegés, riadal telíté a
poklokat. És amidőn sebzett, mord képibe nézett,
kárhozatos lélek mind szertefutott nagy ijedten.

*Dózsa
György
az
Alvilágban*

Marcangolt arccal szörnyű Éhség, Haloványság
lába nyomán sietett, amidőn a sötétbe lehullott.
Styx folyamán átkelt s a kapú küszöbére taposva,
Cerberus, őrző eb három feje mind megugatta.
Forgó Ixion állt, Danaídák hordaja megtelt,
éjben szült furiák kígyóikat elhajigálják,
úgy futnak, Tyceus testét most nem hasogatják,
Tantalus elfeledé, hogy az alma menekszik előle,
és Sisyphus sziklát nem görget e percben a hegyre.

Most, amiképp szokták, kik igaz véggel temetődtek,
Székely is óhajtván, hogy lássa Elysium árnyát:
jó lelkek bérét - Cháront megkérte vezérül
s Persephoné berkét megnézte a lenti világban.
Látta a szent ligeten sétálni urak csapatát, hol
tarka virág sok nyílt nyájas kertek mezejében.

Ott a tekintetedet kicsi, lágy ibolyák simogatják,
nyílik a rózsaszírom, pirosabb bíbor pirosánál;
„mindent-gyógyító” a növény, amit ott szedegethetsz;
tejfolyamok s nektárfolyamok hömpölygenek ottan,
nyílik a balzsam is ott, bájos majoránna virágzik,
mézpaták is csurran s a szelid levegő csupa illat.

Itt legelől Miklós püspök jött Csáki neméből,
és a fején libegett a fehér, sok hószinü szallag.
Jött, s a nyomába tolong mindaz, ki paraszti hadaktól
szörnyü halállal halt; ő járt e csoportnak az élén.

Látván őt Székely, torpan, gyökeret ver lába,
megfordul s azután fut az ellentétes irányban,
szűk, veszedelmes uton, feketébe, homályba tapogva,
majd az utat vesztvén, általkel a Léthe vizén is.
Hasztalanul próbál feljutni a fenti világba:
útvesztő kanyarog, s egymásba fonódva sok ösvény.
Az csak, akit Jupiter kedvel vagy hős a javából,
más fel nem juthat levegőre, hol élnek az élők.

Most az igazlátók elejébe helyezte az urnát
Mínos, a főbíró, s Rhadamantus is inti keményen
Székelyt, vallja meg azt, mindazt, ami nyomja a lelkét:
ő vizsgálja ki mind a sötétre vetett nyomorultat,
lengi sok árnyékot, melynek nincs teste, se csontja;
megvallatja kemény kínzásokkal s azután szól:

- Ezt, aki megpróbált megszökni pokol kapujához,
 ezt, aki szolgálhatat keltett s a hazát nyomorultul
 felforgatta: nehéz vasláncokkal lekötözzék,
 rettenetes bűnét vezekeltessétek eképpen;
 nyugta sosem legyen itt, tépjétek a tagjait egyre,
 rajta, szorongassák vasláncaitok szakadatlan,
 és kóstonja ki mind vad styxi világnak a kínját:
 lenne ha nyelvem száz, nem mondhatom el valamennyit.
 Dobjátok Phlegeton tüzelő habjába, forogjon
 kénzagu bűzökben s a pokol szurkában, a lángból
 jégpocsolyába tegyék, onnét ismét be a tűzbe.
 Mint Tyceust, marják beleit, nyugodalma ne legyen;
 és kígyók foga közt reszkessen a teste, darálják,
 nyeldessék le mohón, szétmorzsolván, a hasukba. -
 Ócska faviskóban minthogyha olajba a láng kap,
 tűzbe borul minden s egyszerre lobog fel egészben;
 mint ahogyan száraz szalmában a láng harapódzik:
 szánandó Székely lobogó lánggá ugyanígy lett.
 Főtt a tüzes vízben s lobogott mint a tűz a tüzekben.
 Rettenetes nagy láng, nincs víz, ami ezt lelohassza;
 nő, amiképpen a hold és csökken ugyancsak a holddal.

*A háború
 tovább
 tart.
 A kolozs-
 vári
 csata*

Ilyképp hullámozott bús vésze a háboruságnak.
 Röpdös a győzelem, de ki tudja, hová visz a szárnya.
 Járt a pusztító tábor környéke Kolozsvárt.
 Már hetedízben nő, kerekül ki a hold karimája,
 és a vizes Halnak már Szűz hava hág a nyomába;
 Mérleg jó idején lándzsák lódnak előre,
 és az Oroszlán sem lát még egyebet, csak a fegyvert.
 Jó Lénárt, kire most jó Barlai törzsöke büszke,
 jó nemes ember ez ám, vicevajda, vezérli a bátor
 székelyeket harchoz, s jönnek jófegyverű szászok.
 Táborukat védték sátrak közepett a parasztok
 s harsogták: - Fegyvert! Fegyvert! - egyszerre kiáltják!
 Harcra a trombita hív, mindkét részről hadakoznak
 nagybátran. Legelői izmos szászok sorakoznak,
 köztük oláh csapatok: véres sorsukba rohannak.

Jó nemes és gazdag, testes vala Drágfi s a Bánfi,
 János mindkettő; nagybátran a harcba kiállnak,
 körisdárdákat forgatnak erős kezeikben:
 úgy törnek mellkast ezzel be, a hátan is áthat.

- Itt vagyok - így szólott jó Bánfi - urak torolója.
Gyors paripád, fegyver, tábor meg nem szabadíthat
bosszús markomtól, hűtlen nép; veszve van élted! -

Drágfia szót se felelt; rettentő volt a haragja,
egyre tüzelgetvén mérgét is a hűtlenek ellen.
Megragadá a vezér tölgydárdáját dühödötten
és a paraszti kaszák közt dül vala szörnyű tömegben.

Ám lova most lebukott, mellső lábát kasza vágta,
haldoklott s a kemény földet rugdalta a lába.
Drágfi a földre zuhant, a vad ellenség oda zúdul
és sűrűn az erős vágás zuhogott a fejére.

Bánfi amint odanéz, meglátja, mi érte a társát,
jó, közel atyjafiát: sebzetten a vére borítja.
Kedveli őt igazán, színesség nincs a szívében.
Bosszútlan dehogy is túrné, hogy a társa elessék.
Sarkantyúzza lovát, véres karddal tör a népre.
- Melletted vagyok én mindig a csatában! - eképp szól.

Thormai János imé, a vitézlő nemzetes úr most,
ő, ki csatákon már kitanulta a jó stratagémát,
el-kivivé Bánfit, jó, gyors paripát ad alája,
s újra a harcba vegyül, megújítja a vad viadalmat.

Bánfia bosszura gyúlt, keserű sebeit torolandó
támad a dárdával, melynek nincs ír vasa ellen.
Sebre sebet halmoz valamerre dühöng a csatában.

Hullik a dárda miképp télen sűrű hópihe hullik,
és ugyan izzasztják a paraszti gyalog sokaságot.

Hosszu karót cipel az, de acélhegye nincsen a végén,
ez meg a földre rogyott, a lovak patkói tapossák;
más a bogas buzogány pajzsán zuhogó kopogását
védi ki csak, míg amaz vállát bújtatja a pajzsnak
árnyékába, de így meg a fegyvere hasznavehetlen.

Hullnak a lándzsák, és egy része leroskad a népnek,
éri halántékán a vas és a fülébe furakszik.
Hej, de Kolozsvárnak szomorú lett mostan a képe,
hogy berek és tóvíz visszhangzik a nép panaszától,
és körülötte a domb, a Szamos zavaros vizü partja
most betelik szörnyű lármával, erős viadallal.
Úgy lőn ez valamint ha a tengernek nyugodalmát
felkavarodva a szél, vad hullámokba zilálja.

Lánglövelő ágyúk felforgatják a parasztok
tábori sáncát, és elhullnak a pórok. A város
hálálkodva kijő s megölelgeti váltig a győzőt.
És aki még jobbágy maradott, mind összeteretlék;
vak börtönbe veték, s úgy őrzik, amíg ölik őket
válogatott módon: jut a bárd, a karó emezeknek;
órjás máglyarakás lángján hamvadnak el ottan,
s rettenetes, hogy a vér sercegve csurog be a tűzbe.
Testükből vér hull, amiképpen az égi eső hull,
és amikép a kovács izzón a vasat kiemelte
görbe fogójával tűzből s bemeríti a vízbe,
sistereg az, mikoron lemerült a hideg folyadékba.

Csak hamu lett testük, de a csontmaradék kifehérlött.
Volt, aki csak félig hamvadt le, karóra kötözve:
rettenetes látvány, száradt a meleg levegőben.

*A váradi
csata*

Merre a déli szelek sűrűn terelik le a felhőt,
záporosított hordván: s felszöknek a dák hegyi ormok,
kristályos Kőrös fakad ottan, amely leiramlík
egy mély völgybe, ahol víg Váradon át fut a medre.

Ott bugyog egy forrás, a leget melegíti a füstje
és orvoslást nyújt minden fürdő betegeknek.
Ott van a megfontolt kincstartó, Tótori Pál úr:
nagy nemből eredett, nyomatékos a harci tusában
s ékes szólású, ezzel szintén sokat ér el.

Úgy gondolta, ügyes szóval jobb lesz hadakozni,
mint remegő kézzel. Hát harsány hangon a népség
hadsorait hívá, hogy a tábornak közepében
üljön meg: kétes, hagyják már abba a harcot.
Sírjából Zsigmond császárnak szelleme fölkel
s Tótorihoz szólván, szent jóslata zeng vala így:
- Hogyha az állandó remegés rosszabb a halálnál,
ronts a csatába, miképp Caesar teszi hajdanidőkben,
ő, aki Rómának szerzette kerek birodalmát.
Ez lesz a végső harc; ki bevégzi a póri csatákat,
hős lesz, nagyhírű, és emlegetik diadalmát. -

Ámde ezenközben sürgött-forgott a nemesség:
kettős sánc készült, árok; buzdultak a társak,
hogy víg lélekkel kezdjék vad Mars viadalmát.
Oktatják őket szép szóval a rendre, a harcra,
hogy ki-ki mint járjon, hogy fogja kezébe a fegyvert.

*Olymposi
gyűlés*

Csillagfényes Olymp tetején ismét betereelte
isteneit Jupiter s ujjal lemutatva a harcra
és a hadakra, akik kentaur- s cyklops-csapatokkal
érnek fel s azután Pallasoz nyájas igékkel
szól vala: - Ó, lányom, szent békesség szerezője,
hogya a végső vést nem gyógyítod, de azonnal,
és a parasztjaimat csak a hadra uszítja kegyelmed,
akkor az én nyomorult népem végképp odavész már.
Ünnepi áldozatát akkor ki mutatja nekem be
és Bacchust s a Cerest ki imádja, ha ők odavesznek? -
Így szólott, de viszont felel erre a szűzi Minerva:

- Kedves atyám, dehogy is nyújtok segédelmet a népnek,
addig, amíg nincsen megtörve meg összezilálva.
Mert megvet minket, sőt rútul a szép tudományt is
megveti aljas mód. Hamarább viszi vissza vizét a
gyors Adigé, hamarabb lesz rét Felső-Duna berke,
és a latin jármot hamarabb megkedveli Hellász,
mintsem fáradnék a veszélyes, a csalfa parasztért.

Mert a gonosz népnek mire jó kibeszélnem a bűnét,
szentségrontását - hiszen ismered azt magad is jól,
mind, ami volt, ami lesz a jövő részleteit mind. -

Így végezte szavát. Istennők sűrű csapatban
jöttek Júnóval, ki a Mennykövezőhöz így szólott:
- Látni kívánod-e, hogy mily sérelem ért vala engem:
tégy méltó bosszút azokért, amik énvelem estek.
Mert sem templomaim, vagyonom, sem szobraim és a
tornyai és lámpám, kelyhem s a ruháim, a csészém,
zászlóim, lándzsám és minden egyéb szereim, sem
oltáron terítők, tömjéntartók meg a csengők
s hogy röviden mondjam: nincs semmi, amit ne rabolna
ím, e gonosz népség, nem tiszteli semmi valómat.
Hallgassad meg hát, mit mond feleséged, a húgod,
és hajlítsd füledet most arra, amit mi könyörgünk.
Add meg, hogy teveled csak nézzük a harcot az égből:
szörnyű háborúság e merész, ádáz szerezője,
istenkáromló, gyilkos sokaság, e parasztság
vessen a főnemesek könnyű, paripás csapatától. -

*Égi
akarat
volt a
nemesek
szó-
szegése!*

Erre felelt Jupiter: - Nyoszolyám édes felesége,
mind igazat szóltál, bizony ez szintiszta igazság:
Vesszen a vad gyilkos, vesszék a saját maga módján.

Isteni szó volt ez; helyeselte tehát a beszéde.
Eljött hát Erdély vajdája s a nagyszivü püspök.
Sok lobogó zászló sietett most innen, amonnan.
Sok kikiáltó fut, hirdetve csatát a hadának,
táborszerte rivalt és búsan a trombita jelt ad.
Mennyei székéből Jupiter most, égiek atyja,
nem feledé Júnót, Júnónak a szörnyü haragját,
és rájuk dördült, a jövőendő vész jeleképpen.
Rettenetes jel volt, megrémült tőle a népség,
kérdézi: - Hát ez lett az adott szó, békeigéret?
Hej, de behálóztak minket, micsodás e kelepce!
Ármányos nemesek, hitegetve hazug kegyelemmel,
így tettek lóvá, noha rossz lakozott a szivükben.
Jámborság nincsen, lám, lám, soha hadviselőkbek;
hit, méltányosság sincs benne, se semmi igazság;
békeség, törvény - mint csillagok ezre a naptól,
messze esik tőlük, s minden gonoszát cselekesznek
büntetlen. Hadhoz készülve rohannak a népre,
mely gyámoltalan áll s föl sem készült a csatára.
Harci dühösséggel vívunk balvégzetü harcot,
Ím, az utolsó harc és bére: igaz lesz a végünk.
Ez lesz a jobbágyok harcának is íme a vége. -
Ennyi nehézséggel csittult a vihar le hazánkban!

*Az istenek
meg-
engesz-
telődnek*

Már hetedízben telt meg a hold vöröses karimája,
és égről lebukott s a vizekbe veszett el a csillag;
almákkal nehezült a fa ága, Pomóna megáldja.
Külső városi fal rejtette sután a lopókat.
Egyformán osztá nappá s éjjelre a Mérleg
már a napot. Fáról hullott le az alma, ha rázod;
szőlőprések alatt már frissen csordul az újbor.

Görbe kaszáját most letevé a paraszti Saturnus
és szólott Marsnak, már vesse le hősi sisakját,
s nyájas szólással megkérleli szúzi Minervát.
Hajlik a szóra is ez, bekopogtat az istenek és az
emberek atyjához, s kérése elúzi haragját:

- Ó, te, ki kormányzod mennyek s minden birodalmát,
békekességnek szent, jó istene, ó, akitől függ
minden a föld kerekén: csel, béke, a méz s keserűség.
Most békekesség kell. Jobbágyi hadak letarolták
és Magyarország nyög, gyilkosság tölti be földjét.
Erdőt, tót, folyamot, szántóföldet meg az ösvényt
rút tetemek lepik el: szél és levegő csupa dögszag.
Bárhova is pillantsz, embercsapatok rohadoznak,
vonva karókra, avagy szór üszköt s dúl a parasztság.
Adj nyájas békét, immár így kér maga Mars is,
ő is megbékélt, de Saturnus is esdi szelíden. -
Ráállott a Nagy Úr s elküldi a tarka Szivárványt,
átívelve az ég boltján, szálljon le a földre
és hunnok mezején hirdesse parancsolatát meg.
Szárnyakat ölt Íris s elvégzi serényen a dolgot,
megteszi, mit Jupiter ráhágy s így adja parancsát:

Ő, ki az ég várán, ki a földi világ birodalmán
országol s igazít mindent áldott igazával:
Itt az idő - szólott -, hogy a harcok után kiviruljon,
mely már-már odavész, Magyarország léte s a béke.
Béke legyen hát, és hadd jöjjön a nyájas idő el;
megfáradt a világ: termőbb uj korszaka nyílják.
Már a közé lesz a föld, fel nem szabdalja határ a
szántókat, s e talaj, még hogyha a görbe ekék se
szántják, önmaga is megtermi sietve kalászat.
Pannoni tölgyfából csurran ki az Attika méze.
Bor lesz a tó, a folyó meg olaj, de a tejpatakoktól
megmásítja színét, s ezután Duna habja fehér lesz. -
Így szólt, s egy felhő elfödte, ragyogva a szárnya
vitte a nagy Júnó nagy házához fel az égbe...

*A költő
imája
II. Lajos
királyért*

Ó, kérlek titeket most, mennyei szent fejedelmek,
szent ősök közepett pannóniabéli királyok,
halljátok szavamat s pártoljátok kegyelemmel!
Hódoljon nemetek nemzette királyi Lajosnak
mind e kerek föld és mind tenger ölében a partok,
mindvalahány ország, ahová sugarával a nap süt
és az időmúlást tarkán évszakra tagolja.
Tengereken túl is terjedjen uralma, a titkos
Atlantisz vizein túllévő messze vidékre.

Most a csupaszképű ifjak vigadoznak azért, mert
egykoruk vele; míg korukért búsulnak a vének,
búsul a férfiu is, hogy már java élete elmúlt.

Ó három Párkák, kezetekben az emberi végzet:
szőjétek fonalát egyetértve a hercegi sarjnak.

Akkor vágd, Lachesis, csak az élete szép fonalát el,
hogyha a természet megváltoztatja a rendjét:
Ódera északról hő déli vidékeket öntöz,
Symplegadok sziklái miképpen a hajdan-időkben,
Hellespont habját morzsolva ha összezsapódnak.

Vagy ha az Indusnak vizein jég kérgesedik majd,
és ha a Nap nyugaton támad fel, Ibéria táján
s fentre, magasra kerül Dél sarka a lenti helyéről:

akkor hagyja el ő csak a földet a csillagokért majd,
és amidőn odaszállt, hallgassa a földi imákat,
már ha a nestori kort túlélte sok év ezerével!

TAURINUS ÉS A PARASZTI HÁBORÚ ÍRTA GERÉB LÁSZLÓ

Öt esztendő sem telt el a nagy magyar parasztháború lecsendesedése után, máris egy latin nyelvű hősköltemény került ki a nyomdaprés alól. Tárgya: 1514, szerzője Taurinus István, Erdély humanista püspöki helynöke.

Társadalmi válságok idején az uralkodó osztály egy része kiszakad a maga köréből, és részben elméleti megfontolásoktól vezettetve, részben mert már alatta is megingott a gazdasági alap, a feltörekvő, lázadó társadalmi osztályhoz csatlakozik. Így történt abban az időben is. 1514-ben nemcsak Dózsa és számos tisztje származott a nemességből - a megtorló törvények utóbb egész vármegyék nemességét vonják kereset alá, nemcsak az alsópapság és a szerzetesrendek számos tagja vezérkedik a paraszti hadban, de a titkos szimpatizánsokat megtaláljuk a magasabb, a művelt körökben is. Tubero Lajos, az előkelő szellemű történetíró nyilván a teljes megértés, sőt egyetértés szellemében fogalmazta, jegyezte fel klasszikus nyelven Dózsa György ceglédi beszédét. Az alnép, a lecsúszott nemesek, a szegény papok lázadását a királyi és főpapi udvarokból is rokonszenvvel nézik művelt humanisták. Ilyennek érezzük Taurinus Istvánt is, a Paraszti háború költőjét.

Személyéről nem sokat tudunk. Neve felbukkan egy-két oklevélben, egyébként hőskölteményének versei és prózai bevezetése vallanak legtöbbet szerzőjükről. A morvaországi Olomouc-ból (Olmütz) származott, bizonyára polgári családból. Alapos humanista műveltséget szerzett, papi pályára lépett. Életének évszámait nem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy élete idején, Mátyás király, majd a Jagellók alatt, a perszonális uniók révén, Közép-Európa humanistái egy családot alkottak, Magyar-, Csehország és Ausztria műveltjei számára légiessé váltak a politikai, közigazgatási határok, és nemcsak lélekben, de anyagi tekintetben is közös otthonuk volt „Pannonia”, a hajdani római provincia, mely a három ország részeit foglalta magába. Számptalan példa közt így lesz egy magyar Thurzóból boroszlói püspök és a morva Taurinusból gyulafehérvári vikárius. Taurinus bizonyára korán összeköttetésbe került a magyar országnagyokkal. Pártfogója Bakács Tamás esztergomi érsek. E paraszti származású nagyúr udvarában bizonyára erős szövetség alakult ki plebejus elemekből, hiszen még két utóda is kalmár meg vargaivadék; hiába hozták meg ellenük az 1514-es törvényeket, Mohácsig megtartják hatalmukat. A költő Bakács kíséretében jár Rómában, vele megy Budára, a királyi tanácsba - költeményében ezért beszéli el első személyben ezeket az eseményeket. Polgári származása, ez a környezet és humanista világnézete egyaránt közreműködött abban, hogy érdeklődéssel és rokonszenvvel tekintette a parasztlázadást. Bakácsnak nagy szerepe volt a lázadás kitörése körül, s ez utóbb súlyos helyzetbe hozta. Ez is visszatükröződik a költeményben: a kész szövegből törölték azokat a részeket, melyek arról szóltak, hogyan bukott meg a magyar főpap a pápaválasztáson az olasz X. Leóval szemben, hogyan hoz Tamás érsek Rómából keresztes hadjáratot hirdető bullát, hogyan hirdeti ki ezt a királyi tanácsban és a nép előtt. A törlések eredményeképpen súlyos értelmi zökkenők vannak az első énekben - de Bakácsot nem volt szabad még jobban kompromittálni.

Thurzó püspök boroszlói udvarában vetődött fel a mű gondolata, Bakács mellett Esztergomban és Budán íródott, Várdai püspöknél, Gyulafehérvárott készült el. A költő jogászként szolgálta az esztergomi érseket, így került Erdélybe püspöki helynöknek, és övé lett a hunyadi főesperesség javadalma. A munka befejezésekor már maga is gazdag prelátus. Költeményét II.

Lajos király rossz emlékezetű nevelőjének, György brandenburgi örgrófnak ajánlotta, aki utóbb Berlinben bölcs uralkodónak bizonyult, s akinek terjedelmes magyarországi jószágain - a Hunyadiak örököse volt - elég jól és szabadon éltek a jobbágyok. Ezt tanúsítja első népi írónk, Szerémi György, aki György örgróf parasztjai közül került ki.

Önállóságra és bátorságra vall, hogy Taurinus ilyen tárgyat választott. De nem írt - abban az időben még nem is írhatott - a népi tömegeknek. Művelt, gazdag nagyurak, mecénások voltak olvasói. Nem szállt szembe velük, igyekezett az ő nyelvükön beszélni. Csak a sorok közt mondhatta el róluk véleményét: hol Dózsa ajkára adott beszédben, hol Báthorival íratott levélben; hol azzal, hogy rengeteg buzdításra szorulnak, amíg fegyvert fognak; hadi gyakorlatozásuk szórakozássá és lebzseléssé züllik; Csáki Miklós csúszva-mászva kér kegyelmet Dózsától; Váradnál az urak hitszegéssel győzik le a parasztokat (no de az istenek kívánják a hitszegést!); az urak hóhérmunkájának számos leírása sem merőben szadista kéjelgés: valósággal ítélet a hóhérok felett. A költő lehetetlenre vállalkozott: hőskölteményt írt hősök nélkül. Mert a bábkirály, Szapolyai, Báthori, Várdai, Tomori megkapják ugyan tőle a panegiricus-költők összes hidegen kongó cifráit, de csak epizódfigurák. És az úri rend, a győztesek?

Ó, puha hájhasuak, lustán álomba merültök,
csak páváskodtok, gögösködtök, pazaroltok:
kapzsi, irigy népség, hivatalra vadásztok, ezért
csak egyre viszálykodtok s egymást lesítek... - írja róluk.

Egy központi, hatalmas alakja van a műnek: Dózsa. (Taurinus szerint: Székely.) De hát az úri mecénások számára mégse tehetette meg a költő Dózsát a mű hőségének. A panegiricus visszaját, minden szidalom özönét zúdítja fejére. De ezek éppoly üresen kongó szavak, mint az urak magasztalása. A magasztalt urak jelentéktelenek, a lecsepült Dózsa mindig hősként jelenik meg. Fáradhatatlan seregszervező, beszédeiben bölcs; a nagylaki csatában háromszor szedi össze szétvert csapatait, és végül győzelemre vezeti; dolgát értő vezérként ostromolja Temesvárt; olyan vitéz a csatában, hogy csak a mindent elnyomó túlerő vesz erőt rajta; hatalmasak utolsó szavai; emberfeletti kinnal hal meg, de jajsaváról nem tud a költő; és óriásként ér le az alvilágba.

- Nagyokat cselekedtem - mondja halála előtt:

A haza zsarnokait pusztítottam gyökerestül.
Ésszel, erővel ugyan ki haladt meg e pór viadalban?
Érdemet, ennyi sokat mint én, más senki se szerzett...
Égen, amíg csillag, míg fű, kacagó, lesz a földön,
tengerben hullám támad, s erdön fa növekszik,
fennmarad ám a nevem maradékra örökkön örökké,
és hunnok földjén váltig kidicsérik. Az ének
zeng a paraszti király híreről, égre magasztal,
nem merül így többé soha már feledésbe, hogy éltem.

Figyelemre méltó, hogy az első ránk maradt magyar tárgyú hősköltemény tárgya a parasztlázadás. Taurinus előtt is íródott már magyar humanista epikai mű. Janus Pannonius, Mátyás király költője foglalta Évkönyvek címen magasztalásba (panegiricusba) a Hunyadiak tetteit, belefűzve a magyar múltat. Ez a munka azonban elkallódott, Janus Pannoniustól csak itáliai tárgyú epikát ismerünk. Taurinus után, a 16. század végén Schesaeus írt históriás hőskölteményt Pannonia romlásáról, és Bocatius János is akkoriban zengett Eger és Győr viadaláról klasszikai hangnemben. Így haladt a magyar epika Zrínyi felé. Szerves irodalomtörténeti folyamat ez: Taurinus merített Janus Pannoniusból, Schesaeus Tinódiból, Zrínyi Schesaeusból.

De sem Taurinus, sem humanista epikus társai nem hoztak létre nagy alkotást. A maguk korából merítve, munkájukban hiányzott az epikai távolság: bármennyire is megvolt benne az epikai hitel. De a humanisták amúgy sem tudtak hőskölteményt írni. Sem a XIV. században Petrarca, sem a XV.-ben Janus Pannonius, sem a XVI. század költői. Csodálták Vergiliust, de utánózni nem tudták. Taurinus is csak a szétfolyó szerkezetű Lucanust meri mesterének vallani, Janus Pannonius a magasztalásokat gyártó Claudianust. Idő kellett ahhoz, amíg Homérosz és Vergilius egybevetéséből kialakult az eposzírás iskolás elmélete, mire azután Európa-szerte megindult a klasszicizáló műeposzok áradata; a csúcspont a XVIII. század elején Voltaire Henriade-ja jutott, ez a legtökéletesebb iskolai dolgozat valamennyi között. Magyarországon még egy évszázaddal később is termettek a klasszicizmus és romantika hexameteres-nemzeti, felemás szülöttei.

Taurinus tehát nem az első magyar eposzsköltő, de az első, akinek műve fennmaradt. Már ezért is megismerésre érdemes irodalmi emlék. Mint történelmi kútfő is igen fontos. Irodalomtörténet-íróink szeretik költőinket részekre boncolni, hogy „hatásokat” fedezzenek fel bennük. Taurinus ugyancsak rosszul járt egy ilyen operáció alkalmával. (Császár Zoltán: A Stauromachia antik és humanista forrásai. Budapest, Egyetemi Nyomda é. n.) Ámbár előszavában maga is bevallja, hogy római és humanista költők verseit fűzte saját művébe. De Taurinus ezeket a kölcsönzéseket majdnem mindig egészen más értelemben bűvészkedi bele a maga szövegébe, mint ahogyan az eredeti szerzőnél áll. Taurinus ezért nem megrovást, hanem dicséretet várt. - Még az utánzásban nincsen hiba: érdem az inkább - zengi Janus Pannonius is. A humanizmus korában a műveltség az olvasottság fitogtatása volt, és növelte a mű értékét, ha sűrűn bukkantak fel benne antik reminiscenciák. A forráskutató filológia érdekes bepillantást ad a költő műhelyébe, de nem az a kérdés, hogyan alkotott az író, hanem az, hogy mit nyújtott.

Taurinus nem nagy költő, de költő tagadhatatlanul. A természet nyájasságát tán sikerültebben festhette volna játszadozó versekben, amint Paraszti háborújának leírásai sejtetik, de ő a maga korát akarta ábrázolni. Tárgya feldolgozásában nem találhatta meg az összhangot, de ha történelemszemlélete és udvari állása megalkuvásra is kényszerítette, ha: nyelvét, fordulatait, gyakran szövegrészeit számos latin költőből toldotta is össze: művének hangja mindvégig egységes. Távolról sem emlékeztet a reneszánsz verőfényére és annak magyar képviselőjére, Janus Pannoniusra. Nemcsak a költemény evokációja idéz fel sötét hatalmakat. Egységesen komor mindvégig az egész alkotás. A XV. század ragyogása kialudt, a világot válság kerítette hatalmába. Amerika fölfedezése megadta a kegyelemdőfést a hűbéri Európának. A Paraszti háború (eredeti címén Stauromachia) 1514-1519 közt íródott. Ez idő alatt Németországban parasztháborúk dühöngenek, Angliában megjelent Morus Utópiája, a wittenbergi barát fellépett az elpogányult egyház ellen, és Svájcban még Erasmus küldözi leveleit a világ humanista széplelkeihez. Kizökkent sarkából a világ, az ég sötét, török háborúk és parasztlázadások tüzei piroslanak Európa határán, a nyomorúság és a társadalmi válság akasztófaerdőkben, tömeges hóhérmunkában keres levezetést. Ennek költője Taurinus István.

Tubero Lajos klasszikusan tömör mondatban fejezi ki, Dózsáról szólván, hogy mi sem választja el egymástól jobban az embereket, mint a társadalmi különbség. Költeménye előhangjában Taurinus is a parasztlázadás okát kutatja. Csábítják az antik reminiscenciák, hogy humanista bőbeszédűséggel teregesse ki az iskolás istenségeket, csillagképeket, varázslatokat és jóslatokat. De miután kimutatta ebbeli tudását, félresöpri a hagyományos sallangokat, és kereken kimondja: a parasztlázadásnak gazdasági oka volt.

Taurinus István versében Dózsa György halhatatlanságot ígér magának. Tudjuk, hogy a költő ebben nem csalódott. De abban is igaza volt, hogy a nagy tárgy fenntartotta megírójának emlékét. Helyesen mondja művében:

Gyatra papírba tehát méltán vetjük bizodalmunk,
s tiszteletet nyer majd mindenkor a nagyszavu költő:
nem feledik soha így e PARASZTI HÁBORÚ-mat sem!